

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет соціальних та соціальних технологій
Кафедра соціології

“МОТИВИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК”

Кваліфікаційна робота
на здобуття академічного звання
бакалавра соціології

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності
054 Соціологія
Матюха Ірина Андріївна
Керівниця Костюченко Т. С., старша
викладачка
Рецензентка Рябчук А. М., доцент,
кандидатка соціологічних наук

Зміст

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК	6
1.1 Концептуалізація поняття «екологічні практики».....	6
1.1.1 <i>Визначення поняття «практика» в соціології</i>	7
1.1.2 <i>Визначення екологічних практик в рамках сучасних досліджень</i>	9
1.2 Габітус як підгрунття для відтворення екологічних практик, або “екосвідомість”	12
1.3 Відтворення екологічної поведінки	20
РОЗДІЛ 2. РОЗУМІННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК	26
2.1 Методичні засади дослідження мотивів відтворення екологічних практик	26
2.2 <i>Визначення мотивів відтворення екологічних практик</i>	29
2.2.1 <i>Розуміння особливостей екологічної свідомості респондентів</i>	29
2.2.2 <i>Типологізація мотивів екологічних практик</i>	40
ВИСНОВКИ	44
ДЖЕРЕЛА	46
Додаток А: Гайди інтерв'ю	50
Додаток Б: Транскрипт інтерв'ю	52

Вступ

Різний життєвий досвід та умови буття спричиняють відмінні для кожної людини ставлення до проблем екології й уяву про важливість поставлених питань. Кожна людина може усвідомлено чи неусвідомлено вносити свій вклад у розв'язання екологічних проблем завдяки тому, як формувався її габітус. Екологічна поведінка, як явище, має неоднорідний склад, і поєднує у собі емпатію до довкілля, бажання на нього впливати та власне світобачення індивідів. За даними світового дослідження цінностей 2020 року, проведеного Українським центром європейської політики, в Україні відбулось значне зростання частки тих, хто входить до організацій з охорони навколишнього середовища, екологічних організацій та організацій з захисту прав тварин – з 1,3% до 9,5%. Завдяки всесвітньому довготривалому дослідженню цінностей можна побачити, як змінюються людські пріоритети, що дана робота прагне дослідити каузально.

Згідно з опитуванням КМІС, проведеним у 2018 році, кліматичними змінами стурбована переважно молодь до 30 років, а також люди з вищою освітою та міщани. Таким чином, ставлення до кліматичних змін та мотиви екологічних практик можуть змінюватися залежно від багатьох параметрів: наприклад, від рівня освіти індивіда, його віку, статі, соціально-економічного статусу, місця проживання тощо. Хоча стурбованість станом довкілля не завжди передбачає бажання на нього впливати й усвідомлено відтворювати екологічні практики, дослідження поведінки споживача вказують на те, що натуральність та екологічність стають більш вагомим фактором для індивідів, зокрема при виборі їжі. Така тенденція свідчить про початок процесу рутинізації екологічно свідомої поведінки.

Актуальність роботи також зумовлена тим, що наразі українська соціологія не зосереджувала погляд досліджень саме на мотивах відтворення екологічних практик. Сьогодні екологічне споживання, існування та виробництво набувають все більшої популярності, однак питання особистої вмотивованості оминається.

Факт критичного стану довкілля постійно підтверджується дослідженнями, однак загалом цю проблему розглядають у рамках історії, екології або ж маркетингу на те, яким чином погіршується стан довкілля. Отже, нестача знань про те, який відсоток населення наслідує екологічну поведінку споживання та яким чином українство на індивідуальному рівні вкладається у захист довкілля, є суттєвим упущенням для еко-захисних інститутів: відсутність такої інформації вкрай ускладнює процес реформації умов захисту довкілля.

В Україні питання дослідження екологічних практик залишається малорозкритим, тим не менш, праці Магазинщикової і Лободинської, Харитонова, Шконди виявилися корисними при дослідженні мотивів відтворення екологічних практик. Переважно у даній роботі використовуються напрацювання закордонних авторів, зокрема Е. Н. Kennedy, С. Horne, J. Hunsley, Т. Arcury, Паслера О. В. та ін.

Дослідження, що проводяться з даної тематики, стверджують, що проекологічна самоідентифікація або екологічна поведінка як субкультура, є важливою (С. В. Морозова, В. В. Козлов). Екологічна поведінка та її практики стають новою основою для нових соціальних мереж - практики відтворюються, набуваються і поширюються. Вони шануються й тими, хто стоїть далеко від екологічної поінформованості, адже екологічні практики і поведінка пов'язані не тільки зі спасінням довкілля, а й, до прикладу, з урбаністикою і міжособистісними відносинами.

Детальніший погляд на поле індивідуального відтворення екологічних практик допоможе створити комфортні умови для екологічного споживання й буття пересічним людям: дослідження, проведене Кеннеді й Гівенс у Вашингтоні, виявило зв'язок між соціально-економічним статусом індивіда та його можливостями впливу на довкілля. Водночас існують дослідження стосовно того, що у відтворенні екологічної поведінки існує так званий гендерний пробіл («gender gap»), чому приділено багато уваги у даному дослідженні через специфіку вибірки. Також, питання екологічної поведінки яскраво висвітлюється у соціології культури - екологічна свідомість трактується

як певна субкультура, ідентичність, в оцінці соціальних норм та правил, і в багатьох інших дослідженнях.

У даному дослідженні *об'єктом* виступають жителі України-носії екологічних практик, а *предметом* – мотиви відтворення ними екологічних практик. *Мета* роботи полягає у виявленні основних мотивів відтворення екологічних практик на прикладі українського студентства. Метою передбачене виконання таких *завдань*:

1. Концептуалізувати поняття «екологічні практики»;
2. Встановити умови формування екологічної поведінки;
3. Визначити умови відтворення екологічних практик;
4. Типізувати основні мотиви відтворення екологічних практик.

Це дослідження спирається на теорію практики та габітусу П'єра Бурдьє, а за допомогою типологій Шедловської та Магазинщикової і Лободинської було проаналізовано зібрані дані. Основним методом збору первинних емпіричних даних виступає метод фокусованого інтерв'ю, що дає змогу виявити мотиви відтворення екологічної поведінки та її практик. Дослідження ґрунтується на якісних (qualitative) даних задля з'ясування основних мотивів відтворення екологічних практик молоді на основі різності габітусів. Методика фокусованого інтерв'ю є найбільш доцільною, оскільки вона надає можливість оцінити зіткнення соціального досвіду й, таким чином, виявити відмінність чи спільність мотивів відтворення екологічних практик серед респондентів, а також оцінити глибинно особисті мотивації. Емпіричною основою дослідження є 12 фокусованих інтерв'ю, серед яких 7 було проведено з пересічними до професійного екологічного активізму студентами, і 5 - з представниками екологічних організацій з Рівного, Полтави, Києва та Дніпра.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Сьогодні можна спостерігати, як екологічна або екологічна поведінка (тобто така, що спрямована на захист, відновлення або збереження довкілля) поширюється доволі швидко. Заклади громадського харчування поступово впроваджують правила, що дозволяють мінімізувати залишки, на вулицях з'являється більше сортувальних смітників тощо — пересічні люди вдаються до “зеленого” стилю життя. Водночас з цим, проводиться більше досліджень екологічної поведінки та екологічної вмотивованості індивідів по всьому світі. Тому, цей розділ присвячений тому, як в соціології досліджується екологічні звички та практики та їх мотиви. Для початку необхідно узагальнити передумови та виклики, що стоять перед дослідженням екологічних практик, аби пояснити напрямок, обраний для дослідження в цій роботі.

1.1 Концептуалізація поняття «екологічні практики»

Численна кількість науковців, вітчизняних і закордонних, сучасників і попередників тим чи іншим шляхом торкалася сфери практик у соціології, теорії споживання та екології і екологічних практик тощо. Наразі є достатньо даних, аби віднайти певні теоретично-методологічні напрями у дослідженні цих тематик. Можна розглядати поведінку з точки зору великих груп (Л. Лейфман), через соціологію повсякденності (Г. Гарфінкель, І. Гофман), з точки зору стилю життя та звичок (П. Бурдьє) тощо. Проблема досліджень поведінки і практик/звичок наразі становить науковий інтерес. На даному етапі важливо зрозуміти, що саме у цій роботі становить науковий інтерес, і на чому базуються концепти й тези. Практики є доволі комплексним феноменом, що поєднує в собі певні знання, вміння, та, власне, конкретну дію. Виникає закономірне питання: а що саме досліджується? Особливість такого соціального явища як практика полягає в її колективності та індивідуальному досвіді відтворення, оскільки практики водночас продукуються та змінюються. Під час дослідження

поведінкових практик важливо приділяти особливу увагу їх концептуалізації та інструментам виміру (Шконда, 2018).

1.1.1 Визначення поняття «практика» в соціології

Теоретичні засади до вивчення соціальної практики, як основи для аналізу практики екологічної, можна знайти в роботах Макса Вебера про соціальну дію і раціональність, у вченні Юргена Габермаса про комунікативну дію, у структуралізмі Толкотта Парсонса та Ентоні Гідденса. Однак зазначені теорії є теоріями макрорівня, й у рамках даного дослідження доцільніше буде розглянути теорію практики П'єра Бурдьє, який синтезував об'єктивістський та суб'єктивістський підходи у своїх концепціях, за допомоги теорії габітусу. Такий підхід дозволяє подивитися на практики як на соціальний феномен і оцінити механізм їх формування на індивідуальному рівні.

Згідно з визначенням Бурдьє, практикою є все те, що соціальний агент виконує сам, і з чим зіткається у соціальному світі (Бурдьє, пер. 2003). Практика розгортається у часі, й не може бути зведеною ані до суб'єктивного досвіду, ані до об'єктивного перетворення соціальної реальності (Бурдьє, пер. 2003, с. 139). Якщо практикою являється все, що індивід виконує, і з чим стикається, то він створює реальність, в якій змушений існувати, і зрозуміти практику можливо, лише якщо взяти до уваги соціальні умови формування того габітусу, який її продукує (Бурдьє, пер. 2003. С. 96). Формування практик відбувається в ретроспективі, історично, а отже, зрозуміти логіку практики неможливо, аналізуючи лише її минуле чи теперішнє — вона водночас є і суб'єктивним, і об'єктивним явищем, оскільки вона існує у часі, впливаючи на реальність, змінюючи своїх агентів, і ними ж будучи зміненою сама (Бурдьє, пер. 2003, с. 93). Не можна стверджувати, що певна практика, яка є повторюваною в часі, є однією і тією ж самою практикою, й несе у собі однаковий сенс (Бурдьє, пер. 2003). Натомість, можна говорити про практику, наголошуючи на її змінах, оскільки вона, у першу чергу, адаптується до змін, трансформується у найбільш доцільний спосіб дії.

Видозміна практики, що відбувається з кожним її повторенням та реадаптацією до зовнішніх та внутрішніх умов, дозволяє дивитися на умовну мікроеволюцію того, у який спосіб існує індивід: навіть на повсякденному рівні практики еволюціонують поруч з нами. Забезпечення себе провіантом є необхідною практикою для виживання, але і ця практика змінюється з часом, в залежності також від того, яку інформацію було вжито, дотично до цієї практики, і, до прикладу, маючи тепер на увазі інформацію про вплив пластику на довкілля, індивід може прийняти рішення про пошук альтернативного пакування продуктів тощо.

Практики можна розуміти також в якості відтворення певного стилю життя. Концепт габітусу, введений Бурдьє, передбачає, що тривале перебування індивіда в певній соціальній групі (до прикладу, в еко-свідомій спільноті) спонукає його до відтворення практик, прийнятих в цій спільноті, та до формування смаку, що був би схвалений або прийнятний всередині групи (Шконда, 2018). Таким чином, говорячи про соціальні практики, варто також звернути увагу на соціальні мережі відтворення цих практик та умови формування індивідуального досвіду їх відтворення.

Підсумовуючи, практика є дією, що продукується агентом з метою спричинення змін в соціальному світі. Важливо зазначити, що основа практики — зміни у соціальному світі, викликана діянням — є не завжди усвідомленою самим її агентом, оскільки соціальні практики є частиною повсякденного буття індивіда, так би мовити, звичної рутини. Наприклад, індивід не замислюється над значенням такої звичної практики, як прийняття душу. Натомість, становлення цієї практики можна ретельно роздивитися через ретроспективну призму: до прикладу, коли і чому людина починає надавати перевагу душу, а не купанні у ванній? Або що змушує замислитися над введенням у побут сортування сміття чи іншого переосмислення щоденних практик споживання? Варто розуміти, що практики не існують окремо від соціальної реальності, навіть якщо вони за основу мають взаємодію з природою або окремими її елементами. Такі практики можна охарактеризувати як екологічні.

1.1.2 Визначення екологічних практик в рамках сучасних досліджень

Якщо соціальна практика визначається як будь-яке діяння агента, що цілеспрямоване на перетворення соціальної реальності, то чим є екологічна практика? Людське буття та життєдіяльність охоплює не тільки соціальні відносини, воно включає й відносини людини з природою та привнесення природоцентричних мотивів у взаємодії з іншими індивідами. Основною метою екологічних практик є прагнення відтягнути неминучість екологічної катастрофи й поліпшити стан природи. Вони мають чітку мету зменшити шкоду, що завдається довкіллю людською продуктивністю. Утім, екологічні практики можна хибно сприйняти як заздалегідь усвідомлені своїми агентами — впливаючи на стан довкілля фактом свого існування, вони є диференційованими за мотивами відтворення, однак потрібно наголосити, що у фокусі даного дослідження знаходиться більшою мірою усвідомлене відтворення екологічних практик.

Загалом, існує декілька підходів до розуміння екологічних практик у сучасній соціології. Вони всі переважно походять від тлумачення власне соціальної практики та того, що в соціології визначається як соціальне. Частина закордонних дослідників замість “екологічної практики” використовує поняття “екологічної дії (environmental action)”, що можна трактувати в якості так званого “екоменеджменту” — фізичну дію, що здійснено з метою вплинути на наявні екосистеми (Хангфорд, Пейтон; 1977). Утім, наразі більш поширеним є поняття саме екологічної практики, адже воно дозволяє більш широко та комплексно оцінити одиницю соціо-екологічної поведінки людини. Можна сприймати екологічну практику як вид доцільної діяльності, що спрямована на боротьбу з негативними змінами довкілля, що закріплюється на рівні виховання (Магазинщикова, Лободинська; 2018). Однак у концептуалізації поняття “екологічної практики”, дане дослідження спиратиметься на тлумачення, надане Магазинщиковою та Лободинською. Згідно з їх визначенням, екологічна практика— *це модель поведінки, зразок доцільної діяльності особистості, що забезпечує задоволення її потреб без порушення принципів гармонійної взаємодії*

людини з природним довкіллям завдяки узгодженості мети та результату цієї діяльності з цілями сталого розвитку (Магазинщикова, Лободинська; 2018).

Низький рівень екологічної культури, несформованість екологічного світогляду, відсутність навичок екорациональної поведінки в навколишньому середовищі, надзвичайні обставини (наприклад, загроза голодної смерті) перетворюють соціорациональну модель поведінки (впорядкована послідовність дій індивіда, заснована на природному прагненні людини забезпечити особисте і суспільне благополуччя і безпеку в природному і соціальному середовищі) на потужний механізм руйнування природного місця існування (Лисниченко В.В., Лисниченко Н.Б.; 2012). Це означає, що переважно індивіди мають доволі низький рівень екологічної поінформованості, що спричиняє шкоду через відсутність достатньої інформації. Звісно, перекладати відповідальність за незнання на якісь структури суспільства не є раціональним, однак, зазвичай потрібно докласти певних зусиль, аби дізнатися про проекологічну діяльність у тих чи інших населених пунктах (особливо це стосується малих міст чи селищ). Це ускладнює екологізацію населення, якщо розглядати це з точки зору держави. Водночас з цим, екологічні практики допомагають індивіду досягти більш безпечної середовища, що можна виділити як причину для їх відтворення (Xiang, 2019). Хоча і не завжди, але роздуми над шляхами покращення умов життя спонукають індивідів у той чи інший спосіб звернутися до екологічних практик.

Визначення основ екологічних практик допоможе у їх розумінні та подальшому дослідженні. Під основами варто розуміти певні види людської діяльності та поведінки, що виходять з концептуалізації поняття екологічної практики. Сян пропонує взяти за базу екологічних практик шість основних видів людської діяльності - планування, розробка, створення, відновлення, збереження та регулювання (planning, design, construction, restoration, conservation, and management) (Xiang, 2019). Таке визначення основ екологічних практик допомагає зрозуміти природу екологічної практики — задля створення умов для симбіотичного співіснування людини та природи індивід має планувати та розраховувати наслідки своєї діяльності. Це забезпечує комфортне та гармонічне

життя індивіда, яке залежить від стану довкілля. Ці фундаментальні основи також стоять за поширеною та популярною класифікацією екологічних практик. За встановленим стандартом, екологічні практики містять у своїй основі принцип 3R (Reduce, Reuse, Recycle — скорочення споживання, повторне використання та переробка), що наголошує на відповідальному споживанні й діянні індивіда по відношенню до природи. Також можна виділити ще шість правил, що доповнюють основні три - 6R (Repair, Remake, Refuse, Respect, Restore, Remember), та 9R (для зручності, поєднують у собі правила 3 та 6R). З принципу 3R виростає розмаїття екологічних практик, які Магазинщикова та Лободинська (Магазинщикова, Лободинська, 2018), проаналізувавши сучасні тенденції у дослідженні екологічних практик, розподілили у такі групи:

1. Економія природних ресурсів

- Економія електроенергії, води, паперу тощо.

2. Спільне використання (sharing) ресурсів

○ Використання транспорту, техніки, житла, обміну послугами, корисною інформацією, створення банків непотрібних речей, зайвої їжі, вільного часу тощо.

3. Поводження з відходами

○ Сортування побутових відходів, сегрегація використаних батарейок, акумуляторів, ламп, протермінованих ліків та інших хімічних продуктів тощо.

4. Відповідальне споживання

○ Відмова від користування обтяжливими для довкілля продуктами та технологіями; обмежене користування транспортом, надання переваги екологічно безпечному транспорту, ходьбі пішки на великі відстані; переважне споживання продуктів (товарів) місцевих виробників, відмова від придбання товарів у тарі та упаковці, що погано утилізуються, вегетаріанство тощо.

5. Відновлення природних ресурсів

- Саджання дерев, очистки та озеленення територій, водойм тощо.

Ця класифікація дозволяє зрозуміти можливості та переваги у відтворенні екологічних практик в залежності від соціальних характеристик індивідів. У

подальшому розвитку дослідження вона використовуватиметься в якості основи для аналізу зібраної інформації. Тим не менш, наведений вище список практик не є остаточним. Магазинщикова та Лободинська припускають, що соціальні практики є конструйованими, й продовжують надалі формуватися та вдосконалюватися, а також, що до формування екологічних практик належить процес їхньої інституціоналізації. Екологічна політика держави сприяє покращенню чи занепаду стану довкілля (Магазинщикова, Лободинська; 2018). Підтримуючи екологічний наратив, держава створює комфортні умови для відтворення екологічних практик. Таким чином, наприклад, за відсутності відповідних установ на території проживання індивідів, вони, переважно, не мають підстав до сортування сміття або його переробки, дотримання практик відповідального споживання тощо. Однак важливо зазначити, що умови (не)формування мотивів відтворення екологічних практик є індивідуальними. Тут є важливим наступне питання: а що впливає на відтворення індивідами екологічних практик?

1.2 Габітус як підґрунтя для відтворення екологічних практик, або “екосвідомість”

Відтворення екологічних практик не залежить суто від структурних умов, адже самих практик існує безліч, й індивіди, за бажанням, можуть вдатися до відтворення доступних їм практик, формуючи свою особливу екологічну поведінку. Екологічні практики, як і інші практики, встановлюються й відтворюються на основі соціокультурного досвіду індивідів, що їх наслідують. Сформовані під час соціалізації цінності та моделі поведінки (що продовжують відтворюватися й переживати певні трансформації) вказують індивідам на бажані або ж прийнятні практики, що вписувалися б у звичний та зрозумілий повсякденний світ.

Для розуміння передумов відтворення екологічних практик важливо роздивитися становлення екологічної особистості агента практик через поняття габітусу. Поняття габітусу є доречним, й навіть ключовим у дослідженні мотивів

відтворення екологічних практик, адже саме ця концепція дозволяє роздивитися предмет дослідження водночас на двох рівнях: структурному та індивідуальному, даючи можливість проаналізувати передумови відтворення практик та їх сприйняття їхніми агентами.

Поняття габітусу у соціологію вводить Бурдьє, концептуалізуючи його як «тривалі й відтворювані системи схем сприйняття, оцінки й дії в результаті утвердження соціального на рівні тіла, тобто біологічних індивідів» (Бурд'є, Вакан; пер. 2015, с. 89). Бурдьє зазначає, що габітус є соціалізованою суб'єктивністю (Бурд'є, Вакан; пер. 2015, с. 88), тобто він є поясненням того, чому ми сповідуємо ті чи інші норми та правила.

Він (габітус), як придбана система породжених схем, робить можливим вільне продукування будь-яких думок та дій, що залишаються у кордонах цього конкретного габітусу (Бурдьє, пер. 2003, с. 96). Отже, тут викривається зв'язок габітусу із практиками: габітус продукує практики, так би мовити, стає тією особливою фабрикою, що виробляє багаторазові чашки для кави. Однак габітус є доволі широким поняттям, що охоплює безліч соціальних полей, тому варто сконцентруватися саме на екологічному його аспекті, лише описуючи екологічну складову рештою аспектів габітусу.

Існує ряд досліджень щодо формування екологічної особистості, тобто, екологічного аспекту габітусу (в англійських дослідженнях в межах соціології докільця фігурує термін “eco-habitus” (Kennedy & Givens, 2019)), які розглядають певні фактори впливу на даний тип сприйняття реальності. Надалі у цій роботі використовуватиметься поняття екологічної свідомості (екосвідомість) в якості екологічних аспектів габітусу.

Харитонов визначає формування екологічної свідомості через *пізнання людиною законів цілісності природного середовища й тих законів, які повинні обумовити людську діяльність із метою збереження життєздатного стану природи* (Харитонов, 2009). Визначення Харитонова дозволяє зрозуміти, що екологічна поведінка формується шляхом пізнання і цілеспрямованого навчання. Тим не менш, це трактування заздалегідь визначає екологічну особистість як ту,

що захищає природу, однак характер взаємодії людини з природою розподіляється на дві тенденції — *антропоцентричну* й *екоцентричну*, що виражається у залученні або ж байдужості індивіда до довкілля та його захисту (Харитонов, 2010). Воно не дає розуміння того, як саме працює набір правил, сформованих в рамках екосвідомості, і радше є поляризованим поглядом на екологічну поведінку.

Існують більш влучні (в контексті даного дослідження) концептуалізації поняття екологічної свідомості, що дозволяють більш широко оцінювати індивідів на шкалі “екологічності”. Шедловська визначає екологічну свідомість як *сукупність певних поглядів, думок та емоцій, що відображають специфічний спосіб ставлення до природи, в основі якого лежить відповідне співвідношення конкретних потреб суспільства/групи/людини та природних можливостей* (Шедловська, 2011). На відміну від Харитонова, вона стверджує, що екологічна свідомість є не тільки набором знань, а й включає також емоції, що дає можливість визначити ступінь так би мовити “екологізованості” індивіда. Маючи таке визначення за основу, Шедловська наводить різновиди екологічної свідомості, стверджуючи різноманітність екологічної поведінки на спектрі.

Ця типологія характеризується за поняттям квадрату, що складається зі співвідношення “суб’єктивного” та “об’єктивного” у відносинах індивіда з природою. Маючи цю таблицю як теоретичну базу, у подальшій роботі, а саме, під час інтерпретації даних в емпіричному розділі, дослідження схематично спиратиметься на неї з певними адаптаціями. Важливою для даної роботи модифікацією є реадаптація 1 з 4-х типів, а саме - “обмежено-діяльнісного”, оскільки для даної роботи він єдиний використовуватиметься з підпунктами “активний” і “пасивний”, що стосуватимуться інтенсивності та масштабу практикування екологічної поведінки, а також поняття даного типу поширюватиметься і на міщан в тому числі.

Таблиця 1.2. Типи екологічної свідомості за Шедловською

<i>Типи екологічної свідомості</i>	
<i>Усвідомлено-діяльнісний</i>	Характерний для осіб, котрі мають достатній рівень знань, навичок та вмінь, які вдало застосовують у повсякденному житті та професійній діяльності. Характер відносин "людина – природа" при даному типі ЕС (екологічної свідомості) є суб'єкт-суб'єктним. Таким типом ЕС можуть бути наділені як представники НУО, в т.ч. екологічної спрямованості, так і звичайні мешканці, які активно долучаються до акцій, спрямованих на захист природи, як їх організатори або учасники – наприклад, озеленення чи прибирання паркових або лісових зон і т. ін.
<i>Усвідомлено-егоїстичний</i>	Характер відносин "людина – природа", притаманний даному типові ЕС, є суб'єкт-об'єктним, де природа постає об'єктом споживання та життєдіяльності людини. Носії даного типу ЕС добре розуміють наслідки своїх дій, але невпинно продовжують наслідувати поведінку споживача, використовуючи природні можливості лише заради власної вигоди.
<i>Усвідомлено-відсторонений</i>	Представники даного типу ЕС мають достатній набір умінь та знань стосовно екологічної тематики, але свідомо нічого не роблять для захисту довкілля, маючи для цього можливості, але не маючи бажання чи мотивації до дій. Характер відносин "людина – природа" за цього типу ЕС є об'єкт-об'єктним.
<i>Обмежено-діяльнісний</i>	Представники цього типу ЕС також можуть ділитися на активних та пасивних. Характер відносин "людина – природа", притаманний даному типові ЕС, є також суб'єкт-суб'єктним. Притаманний мешканцям сільських місцевостей, людям, котрі не мають достатнього рівня знань, але на основі власного досвіду діють в інтересах природи.
<i>Обмежено-егоїстичний</i>	Характер відносин "людина – природа" при цьому типові ЕС є суб'єкт-об'єктним, де природа постає об'єктом людських цілей та потреб, тобто природне середовище виступає виключно об'єктом діяльності людини. Представники такого типу ЕС діють виключно заради власних інтересів, при цьому вони не володіють знаннями про шкідливість їхніх вчинків, вміннями та навичками, котрі допомогли б їм цього не робити.

Типологія Шедловської детально пояснює різницю між екологічно свідомими індивідами. І Харитонов, і Шедловська виділяють у своїх типологіях свідомості, що націлені на співпрацю людини із природою, тобто екоцентричні екологічні свідомості. Наведені типології екологічної свідомості допомагають краще зрозуміти свідомих носіїв екологічних практик, адже екологічна свідомість, як складова габітусу, формується на основі отриманих про довкілля

знань, й спонукає відтворювати відповідальну до використання природних ресурсів поведінку.

Екологічна свідомість формується завдяки багатьом факторам. Екологічне виховання у прямому його сенсі, зазвичай, припадає на раннє школярство. Найбільш очевидно, що численні дитячі гуртки на кшталт “Юних натуралістів” формують поважне ставлення та любов до природи, заохочуючи дітей до вивчення різноманітних її проявів та навчання формам догляду - створення годівниць для птахів чи належна утилізація батарейок тощо (Дідков, 2012). Екологічне виховання формує відповідальне ставлення навчаючих до людини як біологічно-природної істоти, до природи, як середовища мешкання біологічних об’єктів, до діяльності за її охороною та збереженням в недоторканому вигляді (Kurinaia & Frolov, 2019).

Важливу роль відіграють також освіта і загальна поінформованість населення, оскільки індивіди, що пройшли опитування, зазначають про нестачу відповідних знань з екології, що додали б впевненості у практикуванні екологічної поведінки, що тільки підтверджує необхідність загальногромадської поінформованості (Akhmetova et al., 2017). Третина опитаного студентства зазначила, що несвідома того, чим займаються екологічні та природозахисні організації, і лише 11% відповіли, що знають про діяльність організацій. Це дає розуміння того, що студентство, у своїй більшості, не має чіткого розуміння щодо екологічної діяльності, що може бути пов’язаним з низьким рівнем поінформованості у ЗМІ та в освітніх установах (Гулько, 2016). Звідси, можна зробити висновок, що впровадження в навчання політики екологічної освіти є доцільним на всіх його рівнях, від молодшої школи до ВНЗ. Наразі в процесі втілення знаходиться експериментальний проект з екологізації освіти, покликаний підвищити рівень екологічної усвідомленості серед молоді. Згідно з проміжними результатами проекту, реформовані методи навчання — що покликані підвищити поінформованість та змінити ставлення до довкілля — учні та студенти за рік (лютий-грудень 2019) у два рази підвищили початкові показники поінформованості та усвідомленості (Василенко, Рябинина,

Симатова, & Солодкова; 2020). Будь яку поведінку, включно з екологічною, необхідно розглядати в контексті наявних умов, що сприяли б інтеріоризації екологічних практик у житті громадян (Гулько, 2016). За нестачі належної інфраструктури та поінформованості індивідам, за оцінками багатьох досліджень, важче не тільки відтворювати екологічні практики, а й відчувати власну суб'єктність в охороні природи. Умови життя, що супроводжують більшу частину досвіду індивіда, відповідно закарбовані у вигляді габітусу як системи реакцій на довкілля та взаємодії з ним, пояснюють, чому індивіди (не)відтворюють екологічні практики.

Екологічна свідомість, як складова габітусу, знаходить своє відображення серед повсякденних можливостей індивідів чинити вплив на довкілля. У своєму дослідженні Кеннеді й Гівенс (Kennedy & Givens, 2019) проаналізували зв'язок між соціально-економічним статусом індивіда та здатністю зробити внесок в охорону природи. Багато людей відчують потребу в наслідуванні екологічних практик, однак зазвичай вони не мають достатньо економічного капіталу задля підвищення ефективності екологічно спрямованих дій. Дослідниці зазначають, що не знайшли нестачу стурбованості станом довкілля серед нижчих соціальних класів, однак наголошують на тому, що саме серед нижчих класів поширене відчуття «екологічного безсилля». Цей концепт («екологічне безсилля») трактується як неспроможність відтворювати екологічну поведінку при відчутті ідеологічної причетності до захисту довкілля. В рамках дослідження було виявлено два основні полюси екологічної ідентифікації: власне, екологічне безсилля та екологічний габітус (екологічну свідомість). Якщо подивитися на дослідження загалом, то можна сказати, що екологічна поінформованість присутня з-поміж усіх соціально-економічних класів, однак існує ряд суб'єктивних перепон для відтворення екологічної поведінки серед нижчих класів. Це може вказувати на як наявність доволі високого рівня екологічної поінформованості загалом, так і на стереотипи стосовно екологічної поведінки — наприклад, що вона є коштовнішою від звичайного стилю життя («неекологічного»). Крос-культурний аналіз (на прикладі російської та

американської молоді) вказує на розрізнення “екологічної відповідальності”: російське студентство переважно (43%) відчуває, що питаннями довкілля має займатися держава, тоді як американське у переважній більшості (64%) схиляється розраховувати на самих себе (Єрмолаєва, 2011).

Іншими словами, аби відтворювати екологічну поведінку, індивіди мають відчувати власну спроможність щось робити чи на щось впливати, і це також залежить від соціальної самоідентифікації і габітусу загалом.

Інше дослідження також вказує на певну ієрархію на основі параметру “відтворення екологічних практик”, — і це є дуже важливим для розуміння мотивацій відтворення екологічних практик чи поведінки. Дослідниці зазначають, що індивіди, які практикують екологічний, ресурсоекономний, поважливий до природи стиль життя визнають свої дії як морально правильні, що, у свою чергу, становить велику частину їхньої мотивації продовжувати наслідувати таку поведінку. Аби відтворювати екологічну поведінку, індивід вже має володіти екологічними цінностями у своєму моральному компасі (Kennedy & Horne; 2020). Тобто, розуміння власного вкладу у довкілля, або, більш точно до сенсу дослідження Kennedy & Horne, розуміння своєї “*моральної правоти*” в рамках сучасної культури — є вагомою підставою для практикування екологічних принципів у житті. Наявність знань стосовно власного місцерозташування на сучасній драбині культури (адже існує ієрархія ідеологій, де кожен розташований згідно певних ознак) дає індивідам більше або менше підстав для декларування соціального статусу як вагомого, авторитетного. Таким чином, оскільки відтворення екологічних практик є морально правильним в очах суспільства, індивіди заохочуються до практикування екологічних звичок з огляду на самооцінку себе як тих, що чинять правильно і доцільно.

Великим пластом досліджень, що присвячені екологічним звичкам та практикам, є гендерні дослідження. Гендер є однією з фундаментальних основ у становленні габітусу індивіда, він впливає на усвідомлення ролей та статусів у суспільстві, тому умови, що формували екологічну свідомість або впливали на її розвиток, у багатьох випадках пов’язані із гендерною ідентичністю індивіда,

оскільки габітус не обминає й гендерних ролей, які вочевидь відрізняються одна від одної, й опосередковано мають різне відношення до турботи про довкілля. Ряд дослідників й дослідниць переконані, що у відтворенні екологічної поведінки існує так званий гендерний пробіл («gender gap»). Наприклад, було встановлено, що асоціація екологічної поведінки із фемінністю панує як серед чоловіків, так і серед жінок. Це означає, що відтворення екологічних практик гендерно стереотипізується як “жіночі справи”. Тим не менш, варто зазначити, що жінки піддаються меншому впливу стереотипу екологічної фемінності у порівнянні з чоловіками, що пов’язано з тим, що жінки у середньому менше переймаються збереженням гендерної ідентичності, і є більш гнучкими у зміні сфер діяльності (Brough, Wilkie, Ma, Isaac & Gal; 2016).

Щодо дослідження гендерних стереотипів: виявлено, що на жінок легше, ніж на чоловіків, вплинути “екологізацією домогосподарства” з метою вплинути на довкілля (Kennedy & Dzialo, 2015), а також виявлено, що серед чоловіків більше поширене явище несприйняття кліматичних змін, особливо це спостерігається серед представників гегемонної маскулінності, традиційно білих гетеросексуальних чоловіків середнього класу (Horne & Kennedy, 2017). Це знову вказує на наявність механізму гендерної стереотипізації в екології: жінки втілюють роль стурбованих природою, наче матір — чадом; це не вписується у традиційне розуміння чоловічого гендеру і його соціальної ролі. Для кліматичних скептиків загроза висне не над довкіллям, а над їхньою ідентичністю. Їхні життя сформовані навколо відповідності жорстким рамкам маскулінності, яка не передбачає проявів емоцій своїх носіїв (Horne & Kennedy, 2017). З цього видно, що на екологічну свідомість індивіда впливають ті складові габітусу, що не мають прямого відношення до екологічної відповідальності й турботи про довкілля. З іншого боку, є альтернативні дослідження, що вказують на протилежну нерівність: чоловіки мають більше екологічно-орієнтованих знань у порівнянні з жінками. Тим не менш, різниця, хоч і заявлена, але майже незначуща, оскільки показники суб’єктивної поінформованості майже однакові (Sarkawi et al., 2017). З

рештою, контекст гендеру в дослідженні екологічної поведінки, назагал, є менш важливим за інші фактори.

Структурний вплив зумовлює систему взаємодії індивіда з суспільством, і з тим, що можна назвати для переважної більшості образом природи. Екологічна свідомість, як базис для відтворення практик, формується різними шляхами: вочевидь, хоч структурні умови для багатьох є схожими, кожний окремий індивід інтеріоризує принципи взаємодії з довкіллям у власний спосіб. Для даного дослідження дуже важливо розрізнити ці шляхи формування екологічної свідомості, адже вони спричиняють різні преференції. У цьому підрозділі було розглянуто певні передумови екологічної поведінки. Розуміння впливу соціо-економічного, морального, освітнього аспектів життя дає можливість оцінити патерни відтворення екологічних практик.

1.3 Відтворення екологічної поведінки

Згідно з багатьма опитуваннями, українство відображає певний інтерес до долі природи. Для прикладу, 62% опитаних згодні з тим, що охорона довкілля є дуже важливою (“Екологічний портрет”, 2018), а за результати Світового дослідження цінностей, хвиля 7, 44% опитаних в Україні відповіли ствердно на тезу *“пріоритетом має бути захист довкілля, навіть якщо це спричинить уповільнення економічного зростання і скорочення робочих місць”* (Акуленко та ін., 2020). Звідси не можна ігнорувати зростання цінності природи, однак наявність цінності не тотожна дії: (без)діяльність в екологічному контексті має значення більше, ніж наявність цінності. Характер дії по відношенню до природи пояснюється, передбачається та обмежується культурними очікуваннями: індивіди, у більшості випадків, поводять себе в рамках заявленої культури, свідомі того, які дії культура стверджує (Kennedy & Johnston, 2019). Це означає, що будь-які дії, спрямовані на взаємодію з природою, підкоряються культурі суспільства: наприклад, наразі прийнятно користуватись еко-торбами замість поліетиленових пакетів в супермаркетах, однак покупка м’яса у власній скляній тарі викликає

непорозуміння. Тим не менш, саме ті, хто діють поза очікуваними правилами, змінюють культурні норми. Норми екологічної поведінки змінюються разом з потребами та розвитком самого суспільства, так само культура адаптує ці потреби та робить “звички звичними”.

Відтворення індивідами екологічних практик базується на тому, що є прийнятними для їхнього габітусу й системи соціальних норм навколо, що доклали зусиль до формування тих самих габітусів. Однак індивідуальне сприйняття практик також впливає на їх відтворення. Наприклад, дослідниці Горн та Кеннеді виявили, що така практика як зменшення споживання електроенергії або використання альтернативних її форм, має вплив і з боку соціальних норм, що змушують піклуватися про стан довкілля, і на індивідуальному рівні, що виражається у бажанні знизити вартість комунальних послуг (Horne & Kennedy, 2017). Люди відчують соціальний тиск, що змушує їх змінювати відношення до споживання електроенергії, оскільки екологічна відповідальність заохочується, і це додається до їхніх особистих бажань стосовно планування бюджету домогосподарств — тобто, це екологічно і економічно, що тішить обидві сторони монети.

Тим не менш, економія природних ресурсів — це лише одна зі списку екологічних практик, і не кожна практика, що осмислюється як “правильна”, насправді відтворюється. Якщо розглянути приклад з переробкою відходів, то стає зрозумілим, чому багато індивідів не поспішають долучатися до цієї практики: сортування відходів займає певний час, що включає не тільки. власне, сортування, але й пошук сортувальних станцій. Саме тому, що сортувальні баки не знаходяться у близькій доступності, індивіди не вдаються до переробки (Bendak & AB, 2017). Дослідники зазначають, що проблема непопулярності переробки відходів полягає у відсутності належної освіти, просування ідеї самого сортування та, власне, умов для цього. Практика переробки сміття, або сортування вторсировини, дає розуміти, що для відтворення певних екологічних практик необхідне існування певних умов, у даному випадку, забезпечення населення сортувальними станціями чи баками якомога більш ефективно у територіальному

векторі. По-друге, сортування, у тій формі, що його можна спостерігати зараз, потребує додаткового ресурсу — часу, що витрачається як на процес сортування відходів, транспортацію “відсортованого” до належних місць, так і на пошук цих самих сортувальних станцій чи баків.

Час є загальнолюдською валютою, від’ємним ресурсом, що витрачається на ті чи інші пріоритетні задачі, і в контексті наслідування екологічної поведінки час займає більш коштовну позицію. Ще одне дослідження, проведене Кеннеді і Горн (Kennedy & Horne, 2019), вказує, що наслідування «зеленої поведінки», тобто екологічно-усвідомленої, схвалюється у суспільстві в незалежності від того, якої політичної ідеології дотримується індивід, оскільки «зелене» споживання сигналізує іншим про високі прибутки індивіда. Гроші й час — умови наслідування екологічно-усвідомленого, «зеленого» споживання, оскільки, зазвичай екологічні продукти є доволі коштовними, до того ж, на їх пошук витрачається додатковий час, аби задовольнити вимоги «екологічності». Таким чином, індивід, що притримується екологічного споживання, має фінансові та часові ресурси, аби витратити їх в екологічний спосіб. Серед українців ж існує висока готовність до придбання екологічних товарів, особливо серед молоді до 40 років. Також, серед покупців існує явний розподіл за гендером: чоловіки частіше за жінок зважають на ціну товарів та їхню екологічну безпеку (Kucher, Hełdak, Kucher & Raszka, 2019).

У дослідженні споживацької поведінки було встановлено, що дедалі більш вагомим фактором у виборі їжі постає позиціонування продуктів як екологічних. Використання у маркетингу терміну “сталий” (sustainable) викликає чіткі асоціації з екологією, і, як результат, підвищує рівень поінформованості та усвідомленості стосовно екологічних криз (Aomari, 2016). Тут можна побачити, як екологічна поведінка інкорпорується у повсякденне, не природоцентричне життя: споживачам важливо мати доступ до екологічних продуктів та до закладів швидкого харчування, що дають доступ до екологічної їжі, оскільки її вважають більш корисною (Legeza, Brunner, Kerimova, Kulish & Konovalenko, 2019). До того ж, українці, у порівнянні з європейцями, демонструють більшу згоду на покупку

екологічно-безпечних продуктів (“Екологічний портрет”, 2018). Однак, індивіди, що схильються до екологічно-безпечної споживацької поведінки, скоріш за все мають у моральному компасі турботу про довкілля, оскільки більше свідомі щодо природних катастроф (Yahya, Musa & Hashim; 2016).

На перший погляд, важко назвати українство екологічно свідомим. Тим не менш, за розподілом відтворення екологічних практик (що показує порівняння України з країнами Євросоюзу) можна зробити певні висновки: хоча європейці мають більше бажання до сортування сміття та придбання товарів від місцевого виробництва, українство, натомість, більш схильне уважного використання електроенергії, відмови від публічного транспорту та вживання екологічно-безпечних продуктів (“Екологічний портрет”, 2018). Це стверджує тезу про ріст бажання у споживачів використовувати екологічні продукти харчування, а також дає підказку на існування соціальних норм, що також можна розглядати - прямо чи опосередковано - як екологічні практики. Утім, доволі цікавим є також адекватність результатів дослідження “Екологічного портрету” типологізації Магазинщикової та Лободинської: різні соціальні категорії (чи групи) відтворюють різні практики, що дозволяє розподілити їх глобально на типи екологічних практик.

У відтворенні екологічних практик не можна не оминати мережі поширення екологічної поведінки. У дослідженні Raineri, Mejía-Morelos, Francoeur та Paille було проаналізовано механізми поширення екологічних ініціатив серед працівників організацій, що виявило таке: найбільш ефективно поширюється екологічна поведінка серед дружніх колективів. В роботі було проаналізовано якість залучення до екологічних ініціатив через взаємодію з керівництвом та через співпрацівників, і саме якість взаємодії з-поміж колег найкраще передбачала перспективи екологічних ініціатив (Raineri, Mejía-Morelos, Francoeur & Paille, 2015). Звідси можна зробити висновок, що у тісно зв'язаній спільноті будь-яка практика має більші шанси на вкорінення, ніж серед незнайомих - однак, екологічні практики самі по собі можуть виступати каталізатором довготривалої соціальної взаємодії. Отже, розглядаючи мотиви відтворення екологічної

поведінки, варто дослідити соціальні мережі навколо індивіда, адже в них може бути першопричина відтворення екологічних практик.

Підбиваючи підсумки розділу, варто зазначити, що практики мають різні форми відтворення, власні норми та сприйняття у суспільстві. Так, індивіди, що відтворюють екологічні практики, формують дещо інший габітус, так звану “екологічну свідомість”. Саме екологічна свідомість опосередковано диктує та обґрунтовує дію, що індивід планує, визначаючи особливий характер взаємодії не тільки з природою, але й іншими індивідами.

У цьому розділі концептуалізовано поняття екологічної практики та супутній термін екологічної свідомості. Екологічні практики визначено як моделі дій та взаємодій агента з довкіллям, що несуть за собою зміни у навколишньому середовищі. Магазинщикова та Лободинська описали типологізацію екологічних практик, що, маючи в основу різний підхід до взаємодії з природою, дозволяє розширити розуміння самих практик. Оскільки різні практики можуть застосовуватися різними людьми на різних територіях за різних умов, для кращого контексту розуміння мотивів відтворення екологічних практик було введено додаткове поняття - “екологічна свідомість”. За Шедловською, екологічна свідомість *втілює сукупність певних поглядів, думок та емоцій, що відображають специфічний спосіб ставлення до природи*, і в контексті даної роботи екологічна свідомість розглядається як звуження габітусу (поняття, введене Бурдьє). Екологічна поведінка має певну градацію, і не має чітких меж, тому для її оцінки обрано типологію екологічної свідомості, що виділила Шедловська.

Чимало важливим є дослідження соціо-економічного статусу індивіда, адже це, у купі з його “моральним компасом” дозволяє розглянути детальніше мотиви відтворення екологічних практик: соціально-економічний статус впливає на суб’єктивну оцінку індивіда власної спроможності вплинути на довкілля, тоді як етичні засади надають йому більшої впевненості в екологічних діях. Також було проаналізовано роль освітніх інституцій у рівні поінформованості та стурбованістю станом довкілля: формальна освіта здійснює велику частину

навчання школярів та студентів в екологічному контексті, однак багато досліджень стверджують про нестачу екологічної освіти в формальних інституціях, що спричиняє нестачу знань чи дезінформацію.

РОЗДІЛ 2. РОЗУМІННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

2.1 Методичні засади дослідження мотивів відтворення екологічних практик

Розуміння мотивів відтворення екологічних практик вимагає адекватного предмету дослідження методу збору та аналізу даних. Так, збір даних може здійснюватись у різноманітний спосіб, однак для даного дослідження було обрано метод фокусованого інтерв'ю.

Для даного дослідження було обрано якісницьку модель соціологічного дослідження — це дозволяє більш глибоко та повно зануритись у предмет дослідження. Якісницька парадигма передбачає власне різноманіття методів: від контент-аналізу до фокус-групового дослідження, включаючи цілий спектр можливостей індивідуального інтерв'ю. Так, метод фокусованого інтерв'ю дозволяє респондентам зазначати деталі на власний розсуд у рамках розуміння тематики запитань, що дає потенційно більше можливостей для розуміння дослідженню причин відтворення екологічних практик респондентами. Якісницька модель дозволяє також розглянути індивідів, які відтворюють екологічні практики у більш широкому спектрі: відкриті запитання спонукають респондентів до більш критичної оцінки під час відповідей, що також дозволяє дослідженню точніше оцінити розмах та різноманіття екологічних практик, що (потенційно) відтворюються.

Метод фокусованого інтерв'ю, на відміну від глибинного або нефокусованого, спонукає респондентів розповісти про власний досвід зіткнення з екологічними практиками та аналізу їх відтворення у власному житті. Водночас цей метод має власні недоліки, адже, фокусуючи інтерв'ю навколо однієї тематики, інтерв'юер змушує респондента, незалежно від його преференцій чи бажань, відповідати в рамках тематики поставленого запитання (Белановский, с. 48; 2001). Утім, незважаючи на недоліки даного методу, він дозволяє спрямувати увагу безпосередньо на теми, що відповідають меті даного дослідження.

Емпіричною основою дослідження є напівструктуровані інтерв'ю, в якості респондентів виступили студенти українських ЗВО та представники екологічних організацій. Для кращої оцінки результатів та порівняння було вирішено виокремити 2 підгрупи: з представниками громадських організацій екологічної спрямованості (для подальшого розрізнення у тексті вводиться іменування підгруп; це, так звана, група “експертів”) та пересічними до професійного екологічного активізму індивідами (група “аматори”). Набір респондентів у підгрупу “експертів” було здійснено через листування з екологічними організаціями України. Як результат, було проведено 5 інтерв'ю з представниками таких організацій: УЕС “Зелений світ”, ГО “Еколтава”, ГО “Асоціація захисту животних”, ГО “Еко клуб”. З представниками організації “Еко клуб” було проведено 2 інтерв'ю: на запит було надано контакт співробітниці, яка нещодавно вступила до ГО, і контакт співробітниці, яка вже тривалий час перебуває в “Еко клубі” — це дало змогу виявити різницю мотивацій не тільки за характером посад, що обіймаються респондентками, а й встановити порівняння за часом, який кожна, на момент проведення інтерв'ю, перебуває у даній громадській організації. Індивіди, що ввійшли у дану підгрупу, мали безпосереднє відношення до роботи екологічних організацій на тих чи інших засадах.

Респондентів підгрупи “аматори” було обрано методом доступних випадків: за допустимою відстанню у 2 кроки (опитування знайомих: *чи знають вони когось, хто мав би змогу взяти участь в проведенні інтерв'ю за екологічною тематикою?*) було рекрутовано 7 респондентів. Цей метод має певні недоліки, наприклад, що респонденти заздалегідь знають, про що з ними буде проведено інтерв'ю, оскільки вони самі погоджувалися на розмову за певною тематикою. Тим не менш, такий спосіб рекрутування видався ефективним в рамках дослідження. Серед “аматорів” спостерігався доволі високий рівень поінформованості, однак практичне застосування знань мало також великий розкид, що забезпечило різноманіття інформації для інтерпретації.

Під час аналізу даних згадки імен респондентів при цитуванні чи у таблицях матимуть скорочену форму, а саме “Ім’я П.”, що означатиме, власне, ім’я та першу літеру прізвища респондентів. Такий формат було обрано з огляду на конфіденційність ідентичності респондентів та повагу до їхньої приватності, а також, оскільки взяті в “експертів” інтерв’ю не передбачали розмову безпосередньо з керівництвом громадських організацій, і не мали за мету пошук конкретних осіб, потреби у висвітленні ідентичностей респондентів немає. При наведенні прямих цитувань пряма мова респондентів подана у перекладі українською.

З огляду на наявні карантинні умови, а також посилення карантину в м. Києві, було обрано онлайн-формат інтерв’ю, що внесло свої корективи у процес збору даних. Онлайн-дослідження мало свої недоліки, серед яких мали місце технічні недоліки інтернет-зв’язку, що спричинило переривання розповіді респондентів. Також респонденти, інтерв’ю з якими було проведено вдома чи під час роботи, за присутності інших, мали обмежений час, частіше відволікались та, ймовірно, мали більше подразників, що заважали максимально розкуто відповідати на поставлені запитання.

Загалом проведено 12 інтерв’ю, серед яких 5 проведено з представниками екологічних організацій, а 7 — зі студентами. Збір даних було проведено за підтримки платформи онлайн-конференцій Zoom, відеоконференцій у месенджері Telegram, а також за допомоги мобільного зв’язку, у період з 18.04.2021 - 12.05.2021, середня тривалість розмови становила 30 хвилин.

Інтерв’ю проведені згідно попередньо складених гайдів (для двох підгруп було складено окремі гайди, оскільки частина запитань відрізнялася), однак питання мали адаптивний характер, і змінювалися в залежності від того, яку інформацію респонденти розповідали. Гайд мав три блоки запитань, що мали наступну структуру: 1) перша частина носить загальний характер, метою якої є знайомство з респондентами та введення їх в екологічну тематику; 2) друга частина спрямована на розкриття стилю життя респондентів, куди входили питання про екологічні правила та згадки з дитинства, взаємодію з іншими, а

також питання, спрямовані на відтворення екологічних практик і мотиви їх наслідування; 3) третя частина складається з заключних запитань, що завершують інтерв'ю. Така структура дала можливість заручитися увагою індивідів до запитань, а також виокремити ключові думки найбільш повно.

Аналіз проведених інтерв'ю було здійснено шляхом виокремлення ключових думок респондентів й структурування їх у логічні тези за такою схемою (LeCompte, 2009):

1. Збір даних: систематизація проведених інтерв'ю за часом, ім'ям респондентів та, за необхідності, за назви екологічної організації.
2. Оцінка наданих респондентами фактів:
  - a. Виділення частоти згадувань (як часто називали ту чи іншу практику? скільки респондентів поширюють спільний досвід?)
  - b. Виділення значимих думок (оцінка впливовості певних явищ для конкретних респондентів)
  - c. Виділення спільного досвіду (які умови поширюють респонденти, відтворюючи одні і ті самі, або зовсім інші практики?)
3. Аналіз знайдених закономірностей за створеною таблицею

Така схема стала у нагоді при організації, систематизації та інтерпретації отриманих даних, адже завдяки поетапності процесу, аналіз інформації виявився ефективним.

2.2 Визначення мотивів відтворення екологічних практик

2.2.1 Розуміння особливостей екологічної свідомості респондентів

Мотиви, що передують відтворенню екологічних практик, як вже було зазначено у розділах вище, є комплексним поняттям, яке вимагає комплексного підходу до дослідження та інтерпретації даних. Визначення мотивів відтворення екологічних практик є головною метою даного дослідження, однак для її виконання необхідно проаналізувати вміст екологічної свідомості, що є частиною габітусу кожного з респондентів. Екологічна свідомість, будучи

сукупністю певних думок та емоції, що відображаються в специфічному відношенні до природи (Шедловська, 2011), потенційно є основою для формування мотивів наслідування екологічної поведінки.

Задля оцінки екологічної свідомості респондентів використовуються дві типології: власне, типологія екологічної свідомості за Шедловською (Шедловська, 2011), та типологія екологічних практик за Магазинщиковою та Лободинською (Магазинщикова, Лободинська, 2018). Розширення екологічної свідомості різними типами практик дозволить більш широко проінтерпретувати умови життя респондентів, а також їхні можливості і бажання стосовно відтворення екологічних практик. Оцінка екологічної свідомості передбачає комплексний аналіз відповідей респондентів, однак, за параметрами професійної та наукової діяльності, умов життя та практик, що відтворюються індивідами, можна встановити, які типи екологічної свідомості притаманні кожному респондентові (Табл. 2.1.)

З огляду на наведену таблицю 2.1., в якій представлено результати аналізу проведених інтерв'ю, можна сказати, що підтримувати усвідомлено-діяльнісний тип екологічної свідомості легше тим, хто має безпосереднє професійне чи наукове (освітнє) відношення до довкілля. Певною мірою майже всі респонденти намагаються притримуватися правил екологічної поведінки, навіть за відсутності прямої взаємодії з природою. Цитати з інтерв'ю, наведені у таблиці, свідчать про процес інтеріоризації екологічних звичок, з огляду на поступову реалізацію необхідності впровадження такої поведінки. Ця таблиця демонструє, що кожен респондент намагається, у відповідності до своїх навичок, знання і можливостей, відтворювати екологічну поведінку.

Типи екологічної свідомості (за Шедловською)

№	Респондент	Характеристики, за якими приписується тип	Тип свідомості
1	Тамара Ш.	Наявність суб'єктивної поінформованості, що поєднується зі спробами відтворювати екологічні практики на побутовому рівні (цит.: <i>Також я намагаюся сортувати сміття, тобто, я ніколи не викидаю .. скажімо так, в межах моїх можливостей, тобто, я живу в гуртожитку, і сміття я не виношу часто. І, коли я формую свій сміттєвий пакет, назвемо це так, то у мене завжди пластик і целофанові пакети лежать окремо.</i>).	Обмежено-діяльнісний (активний)
2	Анастасія Ш.	Відсутність суб'єктивної поінформованості, що підкріплюється небажанням відтворювати екологічні практики (цит.: <i>Що стосується косметики ... є ж багаторазові ватні диски, я як представляю, що мені доведеться щовечора їх прати, потім десь сушити .. Я ж не блогер, який може дозволити купити собі їх цілу купу.</i>).	Обмежено-егоїстичний
3	Діана М.	Наявність поінформованості, що підкріплюється відтворенням екологічної поведінки на побутовому рівні (цит.: <i>Речі якісь є, типу, ну, знаєш, ми їх повторно якось .. коротше, на дачу там, щоб не купувати спеціального одягу, там, для прибирання, пофарбувати паркан, ти там взяла старі речі або передарувала молодшим братам і сестрам, щоб зайвого не купували ... Потім, там, не знаю, в плані економії не використовувати воду, світло - це завжди було, мені здається.</i>).	Обмежено-діяльнісний (активний)
4	Роман Ф.	Наявність поінформованості, що підкріплена власним досвідом, що спонукає скоротити споживання пластику (цит.: <i>Я влаштувався на роботу, Pull & Bear, (..) там кожна річ в целофановій обгортці...</i>).	Обмежено-діяльнісний (пасивний)
5	Сергій Г.	Наявність суб'єктивної поінформованості (цит.: <i>Читання статей допомагає пам'ятати, що проблема екології є, обговорення їх з іншими</i>) поєднується з невмінням практично його застосувати (цит.: <i>Я знаю, що попіл шкідливий для ґрунту, тому завжди намагаюся викидати недопалки в урни.</i>)	Усвідомлено-відсторонений

6	Регіна С.	Екологічна самоосвіта та екологічні практики (цит.: <i>Воно якось само по собі прийшло, я сама помітила, що в нашому світі відбувається треш, я почала вивчати все в ютубі. (..) Я пишаюся, що ми в моїй родині не купуємо на новий рік ялинок.</i>), що поєднується з достатнім рівнем поінформованості і обмеженою діяльністю.	Обмежено-діяльнісний (активний)
7	Діана К.	Громадянська активність екологічної спрямованості: створення станції глибокого сортування (переробка вторсировини) у Вінниці (цит.: <i>Я хотіла би сортувати повністю сміття, як ми на станції сортували глибоке сортування, а не як люди вважають сухе вологе сміття, як люди звикли.</i>).	Усвідомлено-діяльнісний
8	Віктор Т.	Громадянська активність екологічної спрямованості: акції висадки дерев, ініціація створення скверу Стуса, членство в Українській екологічній асоціації "Зелений світ".	Усвідомлено-діяльнісний
9	Юлія А.	Наявність суб'єктивної поінформованості, що поєднується зі спробами відтворювати екологічні практики на побутовому рівні (цит.: <i>З побуту, як, це банально, але завжди закриваю воду, коли чищу зуби, вона не тече просто так. Далі, наприклад, якщо вода якась залишається в чашиці, то можна використати - квіти полоти, наприклад.</i>)	Обмежено-діяльнісний (пасивний)
10	Світлана П.	Громадянська активність зоологічної спрямованості: очолення дитячої Асоціації захисту тварин, допомога безпритульним тваринам.	Усвідомлено-діяльнісний
11	Юлія Г.	Наявність суб'єктивної поінформованості, що поєднується зі спробами відтворювати екологічні практики на побутовому рівні (цит.: <i>Намагаюся не користуватися транспортом, при виборі засобів для догляду звертаю увагу на склад. Намагаюся купувати місцеві продукти, купую продукцію на базарі, у людей, які самі вирощують все.</i>).	Обмежено-діяльнісний (пасивний)
12	Оксана М.	Наявність суб'єктивної поінформованості, що поєднується з відтворенням екологічної поведінки (цит.: <i>Ми вдома сортуємо сміття я живу з батьками - їх було важко навчити.. і тато міг пластик класти окремо, але зараз ми компостуємо органіку, возимо в село.</i>), а також бажанням впливати на довкілля (цит.: <i>Я це серйозно сприймаю: якщо я стаю членом якоїсь організації, я маю дійсно .. ну, розділити їх цінності, маю розуміти, як це функціонує, які у мене права, як я можу впливати на роботу організації, для мене це не просто щось, типу, підписати заяву і забути, для мене це соціальна відповідальність.</i>).	Обмежено-діяльнісний (активний)

Для частини респондентів відтворення екологічних практик є наслідком шоку від новин, де висвітлювались епізоди екологічних криз:

Тамара Ш.: *Коли я почала бачити різні репортажі про те, що відбувається в світовому океані.*

Діана М.: *Читала пости якісь, ось, навіть картинки якісь типу, знаєш, ось, пляшка плаває в морі, і там написано, що вона розкладеться через сто років, я згадую - "так, чи викидала я пляшки в море ?!"*

Регіна С.: *Це все почалося, коли мені було років 10. Я абсолютно фанатіла від National Geographic, і там часто порушувалися такі теми.*

Також, частина респондентів вдається до наслідування екологічного стилю життя внаслідок особистого досвіду:

Роман Ф.: *Ну, коли я влаштувався на цю роботу, Pull & Bear, і я прийшов на поставку, там кожна річ в целофановій обгортці, і всередині ще може бути прокладка паперова, і коли ти дивишся на одну річ, на дві \, на три - ну, тобі здається, всього лише целофановий папірець і картон, а в кінці дня, коли ти читаєш їх, а там тисяч і більше одиниць.*

Віктор Т.: *На очах розгорталася Чорнобильська катастрофа... Моїй старшій дочці тоді було 2 роки... це була аварія планетарного масштабу!*

Це також поєднується з впливом значимих інших на індивідів - адже деякі респонденти зазначали, що платформа екологічної діяльності для них поширюється чи поширювалась з товаришами, близькими друзями чи родичами:

Діана К.: *Ну, то вже коли до нас на магістерку перевелась дівчина, вона була на рік старша від мене і вона була дуже така екологічна, з самого початку і вона розповіла мені про еко-шопери і саме вона так мене з друзями підштовхнула до ідеї створення станції.*

Тамара Ш.: *Батьки досі мене дуже надихають. Для мене це певна моральна насолода, коли мама розказує, що вона нове висадила, що у неї огірочок виріс на 2 сантиметри, ну це кайф певний.*

Роман Ф.: *Ну це мій близький друг. Тому що, коли щось в мусорку летить і повз пролітає, він на тебе "упорліво" дивиться.*

Віктор Т.: *Я відвідував збори Української Гельсінської спілки, і от у 89-му році мені запропонували, мої друзі запропонували вступити до асоціації "Зелений світ".*

Світлана П.: *А ми з Людмилою Олексіївною разом працювали! Я вела гурток "Хом'ячок", потім його перейменували в "Юні друзі природи", а вона потім прийшла вже пізніше (...) і як-то потім вона пішла на пенсію (...) А вона людина діяльна, їй на пенсії чимось займатися треба, ось вона і придумала вести такий гурток.*

З огляду на наведені цитати, можна сказати, що на відтворення екологічних дій чи до відтворення практик індивідів штовхають особисті зв'язки: соціальна взаємодія виступає рушійною силою для створення нових практик та їх поширення суспільством; також, не можна нівелювати значимість власного досвіду, що протверджує та змушує переглянути принципи власної поведінки. На прикладі Діани К., яка разом з придбаними друзями з університету створювала сортувальну станцію, можна зробити висновок: у спільноті, що має тісні зв'язки (товариші, друзі, родичі тощо - близьке коло взаємодії), шанс на засвоєння та відтворення соціальних практик є вищим, оскільки всередині цієї спільноти існує підтримка, що часто необхідна індивідові:

Регіна С.: *Якби більше людей навколо намагалися щось робити, я б теж робила більше... Я зараз .. я, нібито, зараз шукаю для себе таку організацію.*

Отже, відчуття приналежності до групи індивідів, що відтворюють ті чи інші екологічні практики, є великою частиною вмотивованості індивіда. Це дає йому зрозуміти, що він чинить правильно та відчуває підтримку інших у своїх діях. Часто відчуття того, що індивід вчиняє правильно, наслідуючи екологічну поведінку, додається до впевненості у тому, що він робить. Морально-етичні переконання індивідів становлять велику частину вмотивованості:

Регіна С.: *Я ніколи не кладу сміття біля ліхтарного стовпа, як це роблять багато, і навіть біля заповненого бака не бажаю залишати сміття, щоб на мене народ косо не дивився. Я пишаюся, що ми в моїй родині не купуємо на новий рік ялинок.*

Віктор Т.: *У нас є фахівці, які можуть дійсно дати раду владі, якби вони тільки звернулися до нас за нашими інтелектуальними розробками.*

Оксана М.: *У кожного з моїх колег мені є, чого повчитися.*

В опосередкований спосіб, респонденти зазначали, що їм важливо відтворювати екологічні практики, оскільки вони визнавали ці практики як морально правильні. Відтворюючи екологічні практики, респонденти не тільки практикують турботу про довкілля та власний комфорт, вони також задовольняють свою самосвідомість, адже відтворення екологічних практик позиціонується у суспільстві як бажаний стиль життя. Таким чином, завдяки наслідуванню екологічної поведінки респонденти можуть займати більш авторитетні позиції у своїх соціальних мережах, оскільки вони відчують, що вчиняють таким чином правильно, й отримують схвалення від значимих інших та суспільства загалом.

Відтворення екологічних практик сприймається як соціально правильна дія, і кожний респондент зазначав, що вважає за правильне, що він (чи вона) відтворює певні практики. За можливості, кожний з них відтворює ті практики, що є найбільш доступними та тими, що не вимагають великого об'єму додаткових ресурсів (часу, до прикладу), що виходить з їхніх стилів життя. Якщо подивитися на ті практики, що відтворюють респонденти з огляду на довкілля, можна побачити цікавий розподіл. Практики, що зазначалися респондентами на питання *“Яких практик чи звичок, які ти зараз можеш переосмислити як екологічні, ти наразі притримуєшся?”*, можна розподілити за типологією Магазинщикової і Лободинської (Магазинщикова, Лободинська, 2018), як наведено у Табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Відтворення екологічних практик (за типологією Магазинщикової і Лободинської)

Тип екологічної практики	Екологічні практики	Частота згадування
<i>Економія природних ресурсів</i>	Економія світла, води	Діана М.: " Потім, там, не знаю, в плані економії не використовувати воду, світло - це завжди було, мені здається
<i>Спільне використання (sharing) ресурсів</i>	Повторне використання одягу	Юлія А. "Ну, косметика також, і, можливо, ще залишається якийсь одяг непотрібний, я його повіддаю комусь із знайомих, щоб просто так не залежувався, або просто відношу до смітника, і його забирають, кому це потрібно".
<i>Відповідальне споживання</i>	Сортування сміття	Оксана М.: "Я раз на декілька місяців відводжу пластик на муніципальну станцію, де я знаю ці заводи".
	Раціональне споживання продуктів харчування	Роман Ф.: "Харчуюся вдома, не купую по маленькій упаковці, яка на один раз, а намагаюся купити велику - про запас, на кілька разів".
	Використання екоторб, мішечки для овочів-фруктів	Оксана М.: "Навчила мою маму користуватися торбинками, вона, ну, просто кайфує: різні торбинки, сумочки для фруктів, торбинки шматяні використовує, коли йде в магазин".
	Використання органічних засобів	Діана К.: "Так, перше, це не найголовніше, я вже не живу з батьками, але я все одно живу в приватному секторі, у мене є компостна яма, ми скидаєм туди всю органіку, і я люблю садівництво".
	Споживання продуктів від локальних виробників	Юлія Г.: "Намагаюся купувати місцеві продукти, купую продукцію на базарі, у людей, які самі вирощують все".
	Відмова від пластику	Оксана М.: "Я раз на декілька місяців відводжу пластик на муніципальну станцію, де я знаю ці заводи".
	Усвідомлене придбання одягу	Оксана М.: "Я намагаюся купувати менше, це раз, в локальних брендів, два, і враховувати, яка це тканина.. Я купую багато.. ну, не багато, а більшість з льону, і як би мені не подобався дизайн, я не купую, бо це везеться здалеку, і воно дешевше, неякісне, і не розкладається".
	Суботники	Сергій Г.: "Ну, я б хотів повернутися до практики суботників, але пандемічні умови, як я вже сказав, цього не дозволяють."
<i>Відновлення природних ресурсів</i>	Висадка дерев	Віктор Т.: "І коли ми прийшли, в сквері Стуса (..) тут жив Стус, ця ділянка була покинута, там валялись дерева, шприці... від наркоманів.. Ми його упорядкували, вивесли табличку, що тут буде сквер Стуса."

З іншого боку, цікаво, звідки береться переконання про те, що відтворювати ті чи інші практики правильно? З одного боку, це залежить від позиціонування проблематики екології в ЗМІ та медіа-ресурсах, які споживаються переважно всіма, у тій чи іншій мірі, однак, це також залежить від набутого досвіду індивідів. У другому випадку (коли “правильне” знання черпається з досвіду) передбачається інтеріоризація правил на рівні габітусу: чи були такі правила прийняті в родині? або шкільні уроки чи дитячі клуби трансливали ідеї поважної взаємодії з природою, що вплинуло на подальше життя індивіда? Важливо розглянути обидві інституції.

Заклади формальної освіти, особливо середньої освіти, закладають в індивідах певні правила поведінки з природою, оскільки до цього їх привчають у колективах, і, отже, серед компанії друзів індивідам у шкільному віці легше засвоїти ці правила. Респонденти часто зазначали про особисту важливість інституту школи для них в контексті екологічної поведінки:

Оксана М.: У школі була в біологічному кружку... у нас був окремий кабінетик біологічний, де багато було кімнатних рослин. Там збиралися діти, яким, ну, було це цікаво. Ми там після уроків залишалися, прибирали, рослини, там, пересаджували, і інколи нам вчителька читала якісь лекції.

Юлія А.: У нас просто були гарні вчителі, які все розповідали, що можна чим замінити, що не використовувати, які альтернативи засобам порошковим.

Сергій Г.: А так, я цим (суботниками) займався в шкільні часи, так, у нас були такі .. нас змушували ходити на суботники, а я, в принципі, і не був проти, заодно якусь користь природі приніс.

З огляду на відповіді респондентів, шкільні кружки чи уроки, що були дотичні до екології чи захисту довкілля, були цікавими, і саме прагнення привнести цікавість школярам має зараз свій відбиток на респондентах. Прищеплення у школі любові до природи мало свій результат, адже це також, як наслідок, вплинуло на бажання респондентів розвивати свої знання та навички.

Аналіз інституту родини на конкретних прикладах дозволяє також широко оцінити умови життя індивіда. Наявність власної ділянки, де батьки вирощували

різні культури, чи життя в сільській місцевості має інший відбиток на габітусі індивідів від тих, хто росли в місті, у багатоповерхових будинках.⁸ з 12 респондентів жили чи зараз проживають на власних ділянках, що дає інший досвід взаємодії з природою, до прикладу наведено деякі цитування:

Тамара Ш.: *У мене батьки дуже люблять вирощувати культури, тобто, овочі, там, на городі, маленьку ділянку такий є. Раніше у нас була дача, а зараз - будинок, як би, приватний, і ось це все ...*

Анастасія Ш.: *Ми живемо біля озера, в приватному секторі, ну, раніше жили.*

Діана М.: *Речі якісь є, типу, ну, знаєш, ми їх повторно якимось .. коротше, на дачу там, щоб не купувати спеціального одягу, там, для прибирання, пофарбувати паркан.*

Діана К.: *Тобто, завжди була якась компостна яма, яка ще від наших бабусів-дідухів, кудись же потрібно було це дівати, і ми так привикли.*

Світлана П.: *Я сама біолог за освітою, і, природно, зросла в селі я, природно, багато тварин в селі, і відповідно, зоологія мені дуже подобалася з дитинства.*

Оксана М.: *Також ми маємо власну ділянку, де мама вирощує овочі.*

З огляду на відповіді респондентів, варто відмітити, що приватні будинки з ділянками використовувались не тільки в якості території для проживання, а й як місце для культивування рослин для вжитку чи естетики (вирощування квітів). У такий спосіб індивіди ростуть, інтеріоризуючи знання про те, чого варте вирощування рослин, і що їх треба оберігати.

Також родинні правила пропагують відповідальне споживання джерел енергії: теплоенергії, електрики, води. Це зумовлено, у першу чергу, прагненням скоротити фінансові витрати на комунальні послуги, однак це також зазначається як частина екологічних практик. До прикладу, цитати респондентів:

Діана К.: *Беремо воду в багаторазові баклажки, і я не знаю як в інших містах, але у Вінниці є такі автомати "Джерело", і ми беремо воду з цього "Джерела". У мене ще є багаторазова вушна паличка! А, енергетична звичка! Ми, коли не користуємося електричними приладами, все вимикаємо з розеток.*

Частина екологічних практик, яка не тільки покриває бажання вплинути на довкілля, а, скоріше, має його як наслідок основної причини, набуває характер соціальної норми: те, що індивіди зазначали про економію природних ресурсів, вказує на наявність чітких правил у родині. До того ж, те, індивіди поширювали один і той самий спосіб донесення інформації про цю практику — вони позиціонували це як щось, що не є першочергово екологічним, і лише в контексті екологізації стилю життя респонденти відзначали цю практику як нормативну:

Діана М.: Потім, там, не знаю, в плані економії не використовувати воду, світло - це завжди було, мені здається.

Навіть більше, екологічні практики, спрямовані на економію природних ресурсів, мають характер загальної норми для багатьох через питання власної безпеки чи фінансових витрат домогосподарства. Це підкріплюється дослідженням Kennedy & Horne: учасники опитування, які скорочували споживання електроенергії, більше надавали перевагу мотивації скоротити тим самим власні витрати, ніж мотивації вплинути цим на довкілля (Kennedy & Horne, 2017).

З огляду на такі відповіді респондентів, варто зазначити, що екологічні практики часто йдуть поруч, чи навіть поєднуються з типово неекологічними: наприклад, наведені вище цитати демонструють, у першу чергу, відношення до економії; також можна навести приклад “культурного” користування публічними просторами. Кожний з респондентів наголошував на тому, що їх з дитинства привчали слідкувати за сміттям:

Тамара Ш.: У мої дитячі роки, не знаю, може у інших такого не було, батьки мене вчили завжди, що не можна, якщо ти з'їв морозиво, і не можна сміття викидати на вулицю, навіть якщо серветочка...

Анастасія Ш.: Вчили з дитинства не викидати сміття куди попало, доносити обов'язково до мусорки.

Регіна С.: Я ніколи не кладу сміття біля ліхтарного стовпа, як це роблять багато хто.

Це свідчить про те, що певні практики, по-перше, інтеріоризуються індивідами як базові правила культури, і, по-друге, ці практики можна інтерпретувати не тільки як екологічні, а й як “культурні”.

Забруднення вважається однією з найбільш серйозних причин екологічної кризи: пластик знаходять не тільки на подвір'ях у місті, а й у глибинах світового океану, навіть всередині тварин: причиною цього є неналежна політика утилізації сміття, адже вона часто не контролюється. Це питання можна розглядати зі сторони великих підприємств та якості роботи комунальних працівників, однак респонденти неодноразово наголошували на індивідуальному вкладі у забруднення:

Віктор Т.: *У Києві це велика проблема, щоразу сходить сніг навесні. Якщо ти заводии собаку... ти маєш за нею прибирати!*

Тамара Ш.: *У Харкові більше сміттєвих ... як їх .. не відер, вони такі підвісні.. урн! сміттєвих урн. І у всіх парках там дуже чисто, там, ну, ти ніде не зустрінеш, щоб люди не викидали сміття повз урни, тому що, за цим, мабуть, дуже стежать.*

Респонденти неодноразово зазначали, що утилізація сміття у призначені урни має бути частиною особистої культури кожного, адже вони самі наголошували на тому, що це було частиною їх власного виховання.

Загалом, відтворення екологічних практик для кожного з респондентів є індивідуальним досвідом, що сформувався під багатьма чинниками. Для когось більше значення мала формальна освіта, комусь були ближчі правила, з якими вони росли й дорослішали, а хтось і зовсім сам встав на тропу наслідування екологічної поведінки. У цьому підрозділі було проаналізовано саме передумови формування екологічної свідомості. Далі пропонується розглянути саму типологію основних мотивів відтворення екологічних практик.

2.2.2 Типологізація мотивів екологічних практик

Індивіди відтворюють ті чи інші практики, практикують різні стилі життя з різноманітних причин. Вони також з різних причин обирають діяти в один

спосіб, що й інші, однак це не робить їхні мотивації загальноприйнятим шляхом для кожного, хто прагне діяти так само. Мотиви відтворення екологічних практик є унікальними у той спосіб, що за ними стоять різні фактори.

Метою даної роботи є визначити основні мотиви відтворення екологічних практик. Респонденти, які стали частиною цього дослідження надали достатньо інформації для створення приблизної типологізації мотивів. У попередньому (під) підрозділі охоплювалися передумови формування причин, що стоять за відтворенням екологічних практик, однак у даній частині роботи представлена саме систематизована схема відповідей респондентів.

Отже, з огляду на інтерпретацію даних респондентів, виділено та описано основні типи мотивів відтворення екологічних практик, що відображають, у тій чи іншій мірі, частину соціальної реальності (Табл.2.3.)

Таблиця 2.3.

Основні типи мотивів відтворення екологічних практик

<i>Відчуття відповідальності</i>	Цьому типу притаманна стурбованість станом довкілля, бажання наповнювати власні знання з питання екологічних катаклізмів, відчуття відповідальності за свої вчинки перед довкіллям, розуміння неминучості “жертв” при відтворенні екологічних практик.
<i>Громадянська позиція</i>	Цьому типу притаманна стурбованість станом довкілля, бажання наповнювати власні знання з питання екологічних катаклізмів, відчуття відповідальності за свої вчинки перед довкіллям, розуміння неминучості “жертв” при відтворенні екологічних практик.
<i>Досвід</i>	Цей тип мотивації, передусім, характерний для тих, хто не має бажання поглиблюватись в екологічні тематики, однак індивіди з цим типом мотивації відтворюють ці практики через наявність звичок, що були у родині.
<i>Комфорт</i>	Цей тип мотивації також притаманний тим, хто не висловлює бажання заглиблюватись в тему екології, однак вдається до екологічних практик з причин особистого комфорту чи комфортного способу ведення домогосподарства.

Для наочності, визначену типологію підкріплено цитатами респондентів:

Мотивація на основі суб’єктивного “відчуття відповідальності” була виявлена на основі тих відповідей, що акцентували на необхідності збереження

довкілля у глобальному сенсі. Респонденти зазначали, що їх лякають новини про знайдений мікропластик в організмі людини, що десь згорають великі заповідні зони. Респондентам важливо підвищувати рівень власної поінформованості, аби створювати вплив:

Юлія Г.: *Я моніторю новини і дуже прикро читати про засилля пластику у річках, про Закарпаття.*

Сергій Г.: *Читання статей допомагає пам'ятати, що проблема екології існує.*

Мотивація “громадянської позиції” є більш вузькою, адже її було виділено через ті відповіді, що першочергово бачать проблеми екології як результат політичної волі та вірять, що вплив на довкілля зосереджений не тільки в руках екоактивістів. У приклад наведено відповіді респондентів на запитання “Що кожен може робити з особистих позицій, аби впливати на стан довкілля?”:

Регіна С.: *Я вважаю, що можна писати листи президентові, так. Ну, або вступати до організацій, які можуть вплинути на законодавство.*

Віктор Т.: *Відповідально голосувати! Думати, за кого віддаєш свій голос... У нас прийнято вірити, що голосувати не за кого, але це не так.*

Мотивація на основі “досвіду” формується через ті практики, що були вкорінені в життя індивіда ще з дитинства:

Тамара Ш.: *Батьки завжди вчили відноситися до природи дбайливо, тому що вона приносить, ну, нам плоди, ну, на самому примітивному рівні.*

Світлана П.: *Виросла в селі я, звичайно, багато тварин в селі, і, відповідно, зоологія мені дуже подобалася з дитинства.*

Наостанок, мотивація на основі “комфорту” формується через розуміння індивідами того, у який спосіб їм зручно організувати своє життя:

Юлія А.: *Якщо вода якась залишається в чашці, то можна використати — квіти полити, наприклад.*

Діана М.: *У всіх є "пакет з пакетами", коли ти складаєш ці всі пакети, щоб не купувати нові.*

Звісно, дана типологія не є виключно правильною чи тією, що повністю описує соціальну реальність відтворення екологічних практик, і вона може розширюватись або доповнюватись, чи навіть адаптуватись до нових даних. Що цікаво, типи мотивації можуть поєднуватись і навіть змішуватись: так, для когось мотивація “досвіду” поєднується з мотивацією “комфорту”, і це нормально, адже “ідеальних типів” не існує. Респонденти часто демонстрували саме змішані типи, адже вони відтворюють багато практик. Важливо також зазначити, що виділена типологія не претендує на репрезентативність, з огляду на кількість проаналізованих інтерв’ю, що лягли в її основу.

Як результат проведеної роботи, у даному розділі було детально описано процес дослідження — від методології збору інформації до виокремлення типології мотивів відтворення екологічних практик. Проведенні інтерв’ю надали достатню кількість інформації для виокремлення основних мотивів відтворення екологічних практик. Мотиви, які було виділено під час аналізу відповідей респондентів, було сформовано у 4 пункти: це мотиви *відчуття відповідальності, громадянської позиції, досвіду та комфорту*. Визначені типи мотивації не є остаточними для кожного індивіда, що відтворює екологічні практики.

ВИСНОВКИ

Наслідкування екологічного стилю життя стає дедалі затребуваним, адже зараз ми спостерігаємо довкілля у його кризовий час - і це стає викликом для тих, хто вважає, що може змінити таку ситуацію. Ті, хто відтворюють екологічні практики, вочевидь, користуються різними мотиваціями. Дана робота мала за мету виокремлення основних мотивів відтворення екологічних практик — і, можна сказати, що спроба це зробити була вдалою.

Теоретичну базу для дослідження екологічних практик становили напрацювання вітчизняних дослідниць Шедловської, а також Магазинщикової і Лободинської; із закордонних дослідниць корисними виявилися дослідження Kennedy у незліченних співпрацях, а також, не в останню чергу, праці Бурдьє, чий теоретичний концепт соціальних практик став у нагоді, давши належне розуміння того, чим є екологічна практика в контексті соціальної реальності. Екологічна практика, як певний підвид практики соціальної, є всім тим, що індивід робить у соціальній реальності, і що спрямоване на вплив на довкілля чи стосується природи. Під час роботи над теоретичним розділом стало зрозуміло, що на екологічну свідомість індивіда - поняття, надане Шедловською, — впливає багато змінних: інститути родини та освіти дають дуже багато установ, що засвоюються індивідом у дитинстві.

Основою дослідження стали фокусовані інтерв'ю, що були проведені як з пересічними індивідами, так і з представниками екологічних організацій. Кожен респондент поділився своїм досвідом, що, при узагальненій інтерпретації даних виокремити 4 основні типи екологічної мотивації: *відчуття відповідальності* (відповідальність перед довкіллям за свої вчинки), *громадянська позиція* (поєднання політичних рішень з впливом на природу), *досвід та комфорт* (досвід суб'єктивної реальності і зручність як спосіб організації життя відповідно). Описані види мотивації дозволяють краще зрозуміти, з яких причин індивіди вдаються до відтворення екологічних практик: для когось екологічна поведінка

становить головну ціль, натомість, хтось інший може відтворювати ці практики, не озираючись на те, який вплив вони приносять.

У даному дослідженні була зроблена спроба розширити розуміння мотивів відтворення екологічних практик, адже їх дослідження є основою для змін. Вивчення того, чим керуються у повсякденному житті індивіди, дає змогу трансформувати ті умови, які зараз обмежують відтворення екологічних практик для багатьох інших.

ДЖЕРЕЛА

- Белановский С. А. Глубокое интервью: учеб. пособ. /С. А. Белановский. – Москва: Никколо-Медиа, 2001. – 320 с. (електронна версія)
- Бурдые П. (2003) Практичний глузд / Пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка, А. Дондюка. За ред. С. Йосипенка. — К.: Український Центр духовної культури. 503 с.
- Бурдые П. (2015) Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп / П'єр Бурдые, Лоїк Вакан. — Київ: Медуза, 2015. — 224 с.
- Василенко, Рябинина, Симатова, & Солодкова. (2020). Формирование экологического мышления учащихся средней общеобразовательной школы средствами инновационного образовательного кластера. Общество: Социология, Психология, Педагогика, 1, 62–68. <https://doi.org/10.24158/spp.2020.1.8>
- Гулько, Е. Ю. (2017). Включенность студенческой молодежи в экологические практики. Режим доступа: <https://cutt.ly/pbKPGDl>
- Дідков О. М. (2012). Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості [Електроний ресурс]. Збірник наукових праць Гілея : науковий вісник. –2012. – Вип. 63. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_63/Gileya63/F44_doc.pdf
- Ермолаева П. О. (2011). Особенности формирования экологической культуры российских и американских студентов (кросс-культурный проект). (Автореф. дисс. канд. социол. наук). Казань
- Лисниченко, В.В., Лисниченко, Н.Б. (2012) МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ «ЧЕЛОВЕК - ОБЩЕСТВО - ПРИРОДА». Режим доступа: <https://cutt.ly/HbKOa2p>
- Морозова, С. В., & Козлов, В. В. (2020). ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ КАК ПРОБЛЕМА ИССЛЕДОВАНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ПСИХОЛОГИИ. Психология. Психофизиология, 13(1).

- Портрет громадянина України: порівняння з ЄС та рекомендації: аналітичний документ/Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/485/files/envprotraitandeu2018.pdf> (дата звернення: 06.05. 2019).
- Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. (2020) Режим доступу: http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf
- Харитонов Р. Ю. (2009) Психологічні особливості формування екологічного мислення особистості // Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія: Збірник наукових праць/ за ред. академіка С. Д. Максименка. - Т. 7 - Вип. 20. - Ч.2 - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. С. 214-218. Режим доступу: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_20_2/sb20_ch2_52.pdf
- Харитонов Р. Ю. (2010) Усвідомлення кліматичних змін як чинник становлення екологічної свідомості молоді. – К. – С. 178. – 237 с.
- Шедловська М. В. (2010) Означення та типи екологічної свідомості // Український соціум. – No 2. – С. 95-100. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_2_9
- Akhmetova, Milausha & Bobkova, Elena & Magsumov, Timur & Maksimov, Yan. (2017). ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ КАК СПОСОБ ИНТЕРИОРИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЁЖИ. *Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem*. 8. 330. 10.12731/2218-7405-2017-7-330-346.
- Aomari, Amina. (2016). Ecological Advertising: What Impact on Responsible Consumption in Morocco?. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 7. 10.5901/mjss.2016.v7n4p617.
- Bendak, Salaheddine & AB, Attili. (2017). Consumers Attitude and Behavior Towards Domestic Waste Recycling in Developing Countries: A Case Study. *Advances in Recycling & Waste Management*. 02. 10.4172/2475-7675.1000124.
- Brough, Aaron & Wilkie, James & Ma, Jingjing & Isaac, Mathew & Gal, David. (2016). Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype and Its Effect

- on Sustainable Consumption. *Journal of Consumer Research*. 43(4), 567–582.
<https://doi:10.1093/jcr/ucw044>
- Horne, Christine & Kennedy, Emily. (2017). The power of social norms for reducing and shifting electricity use. *Energy Policy*. 107. 43-52.
<https://doi:10.1016/j.enpol.2017.04.029>
- Hungerford, H.R., & Peyton, R.B. (1977). A paradigm of environmental action. (ERIC Documentation Service ED137116).
- Kennedy, E. H., & Givens, J. E. (2019). Eco-habitus or Eco-powerlessness? Examining Environmental Concern across Social Class. *Sociological Perspectives*, 62(5), 646–667. <https://doi.org/10.1177/0731121419836966>
- Kennedy, Emily & Dzialo, Liz. (2015). Locating Gender in Environmental Sociology. *Sociology Compass*. 9. <https://doi:10.1111/soc4.12303>
- Kennedy, Emily & Horne, Christine. (2019). Do Green Behaviors Earn Social Status? *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*. 5. 237802311983633. <https://doi:10.1177/2378023119836330>
- Kennedy, Emily & Horne, Christine. (2020). Accidental environmentalist or ethical elite? The moral dimensions of environmental impact. *Poetics*. 82. 101448. [10.1016/j.poetic.2020.101448](https://doi:10.1016/j.poetic.2020.101448).
- Kennedy, Emily & Johnston, Josée. (2019). If You Love the Environment, Why Don't You Do Something to Save It? Bringing Culture into Environmental Analysis. *Sociological Perspectives*. 62. 593-602. [10.1177/0731121419872871](https://doi:10.1177/0731121419872871).
- Kucher, Anatolii & Heldak, Maria & Kucher, Lesia & Raszka, Beata. (2019). Factors Forming the Consumers' Willingness to Pay a Price Premium for Ecological Goods in Ukraine. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16. 859. <https://doi:10.3390/ijerph16050859>
- Kurinaya, A., & Frolov, D. (2019). FORMING OF ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF SUCCESSFUL PERSONALITY AS COMPONENT PART OF MODERN EDUCATION AND TRAINING. *Educological Discourse*, 3–4, 253–267. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.3-4.253267>

- LeCompte, M. (2009). *Analyzing Qualitative Data*. Lawrence Erlbaum Associates (Taylor & Francis Group). Режим доступу: <http://www.jstor>.
- Legeza, Darya & Brunner, Thomas & Kerimova, Yukilay & Kulish, Tatyana & Konovalenko, Anastasia. (2019). A model of consumer buying behavior in relation to eco-intelligent products in catering. *Innovative Marketing*. 15. 54-65. [https://doi:10.21511/im.15\(1\).2019.05](https://doi:10.21511/im.15(1).2019.05).
- Magazynshchykova, I. & Lobodynska, O. (2018). Теоретичне підґрунтя соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку. 21. 6-15. Режим доступу: <https://doi:10.15421/171810>
- Raineri, Nicolas & Mejía-Morelos, Jorge & Francoeur, Virginie & Paillé, Pascal. (2016). Employee eco-initiatives and the workplace social exchange network. *European Management Journal*. 34. 47-58. [10.1016/j.emj.2015.10.006](https://doi:10.1016/j.emj.2015.10.006).
- Sarkawi, Dahlia & Priadi, Agus & Oktaviani, Anggi. (2017). ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE AND ENVIRONMENTAL FRIENDLY BEHAVIOR BASED ON GENDER AND EDUCATION LEVEL.. *International Journal of Advanced Research*. 5. 2106-2113. [10.21474/IJAR01/4649](https://doi:10.21474/IJAR01/4649).
- Xiang, W.-N. (2019). Ecopracticology: the study of socio-ecological practice. *Socio-Ecological Practice Research*. doi:10.1007/s42532-019-00006-6
- Yahya, Wan Kalthom & Musa, Noor & Hashim, Nor. (2016). Understanding Environmentally Friendly Consumer Behavior: [10.1007/978-981-10-1458-1_82](https://doi:10.1007/978-981-10-1458-1_82).

Додаток А: Гайди інтерв'ю

1) Гайд для інтерв'ю з респондентами підгрупи «аматори»:

1. Введення в тематику

1. Чи не могли б ви розповісти трохи про ваше навчання?
2. Що ви відчуваєте, коли думаєте про сьогоднішній стан довкілля?
3. На вашу думку, чи маєте ви можливість вплинути на покращення

стану природи з особистих позицій?

2. Умови формування екологічної свідомості

1. Що кожен може робити з особистих позицій, аби впливати на стан довкілля?

2. Що для вас означає екологічна свідомість (усвідомленість)?

3. Чи були у вашій сім'ї правила взаємодії з природою? Чи, можливо, у вашій школі були уроки екології, що вам запам'яталися?

4. Чи практично бути екологічно свідомою людиною? Чому?

5. Ви коли-небудь замислювались про свою екологічну поведінку? Чи було у вас бажання більш усвідомлено ставитися до природи?

6. Можливо, ви мали приклад екологічно свідомої людини в оточенні?

3. Відтворення екологічних практик

1. Які ви знаєте екологічні практики?

2. Що з екологічних практик ви вживаєте у повсякденному житті?

3. Які практики хотіли б внести у своє життя? Чому?

4. Як ви відчуваєте, чи вам щось заважає вести екологічне буття, практикувати екологічні принципи? Що саме?

2) Гайд для інтерв'ю з респондентами підгрупи «експерти»:

1. Вступ

1. Чи не могли б ви розповісти трохи про себе? Де навчались, народились?

2. Як ви потрапили до “Організації Х”?

3. Чим ви займаєтесь в рамках вашої діяльності в організації?

2. Умови формування екологічної свідомості

1. Що для вас означає екологічна свідомість?
2. Чи були у вашій сім'ї правила взаємодії з природою? Чи, можливо, у вашій школі були уроки екології, що вам запам'яталися?
3. Ви пам'ятаєте, коли вперше замислились про свою екологічну поведінку?
4. Що змусило вас більш усвідомлено ставитися до природи?
5. Можливо, ви мали приклад екологічно свідомої людини в оточенні?
6. Як ви вважаєте, ваша еко-поведінка може бути таким прикладом для інших? Як саме це проявляється?

3. Відтворення екологічних практик

1. Що з екологічних практик ви вживаєте у повсякденному житті?
2. Які практики хотіли б внести у своє життя?
3. Що ви вважаєте необхідним набором практик для людини, яка береже екологію?

4. Заключення

1. На вашу думку, наскільки екологічні організації в Україні мають реальний вплив? А "Організація X"? Від чого це залежить?
2. Як ви вважаєте, чи зробив еко-активізм ваше життя кращим?

Додаток Б: Транскрипт інтерв'ю

Транскрипт інтерв'ю з «експерткою» - Юлією А.

Деталі:

Інтерв'ю було проведено 26.04.2021, о 15.00.

Тривалість інтерв'ю - 32 хвилини.

Формат: відеоконференція через месенджер Telegram.

Мова: українська

Позначки: І - інтерв'юер (Матюха Ірина), ЮА - респондентка (Юлія А., представниця ГО “Еколтава”).

І - Привіт! Дуже вдячна тобі за те, що погодилась на інтерв'ю. Ти не проти, якщо я буду записувати розмову?

ЮА- Та ні! Роби все, що тобі треба, роби, що необхідно. Все нормально!

І - Добре. Давай розпочнемо з того, що ти розкажеш, хто ти, де навчалась, де народилася - загальну таку інформацію.

ЮА- Як я попала в екологію, да? (сміється).

І - До цього ми ще дійдемо! (сміється)

ЮА - Взагалі, в мене історія дуже банальна, я хотіла бути художником, я поступала у Миргородський художньо-промисловий коледж, ні, зараз... Миргородський керамічний технікум - на той час ще він був, якщо що, я всі дані потім зможу надіслати в телеграмі, щоб у тебе всі вони були бо зараз, якщо це все розказувати, а потім записувати чи переслуховувати треба ще.

І - Все окей, не хвилюйся.

ЮА- Ну, добре. І я на художника не поступила, і подала документи на еколога (сміється). І так я потрапила в екологію, мені це сподобалось, тому що я з дитинства любила якусь там науку- фізику, хімію - мені це дуже подобалось. Дуже-дуже були гарні викладачі з екології, якщо брати уроки з загальної, такої, екології. І якось потім воно все сталося небайдуже, і, я ще пам'ятаю, там, в літні канікули, в бабусі з дідусем ми там різні передачі дивилися по телеканалам, і там були прикольні передачі про природу, от. І якось це так мені важливо стало, і після закінчення коледжу поступила у Полтавський... як він там називається? (сміється).. технічний університет імені Кондратюка, і... Да, я тут відучилася, і все. Я, мабуть, років п'ять не працювала за спеціальністю, а зараз потрапила в “Еколтаву”, і все.

І -Тобто, екологія для тебе була хоча і “планом Б”, але тебе тут дуже цікавило все?

ЮА - Ну, мені ще з дитинства це було цікаво, і я не була байдужа. Мене.. можливо, так склалося через те, що там було якесь виховання, можливо там, серед рівних, здебільшого, я сама з села Качанове, Гадяцький район Полтавської області, у нас там є нафтогазовидобуток, і ми з дитинства наслухані про те, що у нас, типу, радіація, хоча воно по-іншому називається. Люди розуміють радіацію як щось невидиме, і все, що шкідливо - це радіація. От, і, якось, можливо, це також на слуху було, що повітря було трішки забруднене, і в минулому столітті там була аварія, коли бурива газу бурили, і воно там зірвалось, і газ просто три місяці горів, оця скважина. І люди просто три місяці жили, і це буквально від мого будинку кілометра два-три. І, не знаю, далі, потім, коли навчалася вже в університеті, в мене була... мені дуже подобалася хімія, і я... в мене був проект по ґрунтознавству, я досліджувала ґрунти і воду зі свого села і з Полтавської області, писала про це наукову роботу. Можливо, ти знаєш так, ніби цікавість є, от, да (сміється).

І - А як у тебе в сім'ї - чи були якісь правила, практики?

ЮА - От чесно, скажу тобі навіть такий момент: у мене папа одного разу траву палив біля будинку, а я була маленька, і я так тоді ще розуміла - казала йому "ти ж знаєш, що там комашка, ти знаєш, що ти це палиш?". Не знаю, у мене не було таких прикладів, можливо, це школа допомагала, відіграла роль. Можливо, це в школі у нас були різні такі гуртки.. не гуртки, а ми там готували різні вистави до екології типу про кислотні дощі... Нам це просто розповідали. Нас.. Нам казали, що не треба виривати квіти в лісі, проліски ті самі. Ну, це все школа більше відіграла роль, тому що нас всього-всього навчали. А також збирали макулатуру, пляшок тоді ще не було, а от макулатуру збирали. І ми там, не знаю, збирали все село (сміється), там, на суботники, на прибирання. От, мабуть, це все таки школа відіграла основну частину. І мультики різні.. (сміється)

І - Мультики? А пам'ятаєш щось конкретне?

ЮА - Ні, зараз не згадаю. Якось взагалі нічого такого... Можливо, взагалі це якісь повчальні були... Навіть не скажу...

І - Ти б сказала, що у твоєму оточенні, у професійному оточенні, коли ти вже до екології знов ближче стала, була якась людина, що тебе б надихала бути більш.. свідомою, мабуть?

ЮА - Це, можливо, не те, щоб людина надихала, це якраз самосвідомість, що ти бачиш, що робиш. Що ти людина, і маєш, наприклад, не смітити на вулиці, не викидати, там, просто мимо урни якесь сміття або щось таке купувати, старатися, може, десь мінімізувати якісь відходи, може така упаковка - поліетилен-пластик, щось таке. Ну, мені було це цікаво досліджувати, хоча не скажу, що я зараз така тоже... Я-то сміття сортую вдома, але не завжди це виходить. У мене є окремо стоять там пляшки скляні, але я не скажу, що я якось особливо ретельно це, дійсно, там, сортую, і я не купую там... ну, це таке саме, що коли купуєш хліб в супермаркеті, я завжди купую половинку, бо живу одна,

і мені не дуже... ну, в мене він завжди пропадає. І я завжди намагаюсь купувати половину, ось, там, де можна, я стараюсь мінімізувати, а там де не виходить, то таке... Я не скажу, що я дуже екологічно свідомо в житті, так би мовити, те не купую, ні-ні-ні! Я зараз стараюсь, там, косметику, шампунь - я купую зараз літрові банки, бо я помітила, що, наприклад, якщо купиєш просто маленькі баночки шампуню, то дуже швидко закінчується, і багато дуже матеріалу. Так само, пляшка від нього - все одне, а літрового шампуню вистачає десь на рік. Можливо, якимось так. Я для себе помітила, відкрила і вирішила, що можна купувати щось таке, типу, шампунь-мило, що без упаковки.

І - Типу, твердий шампунь?

ЮА - Так! Якраз вчора затестила, дуже сподобалось, думаю, що буду далі користуватись, і упаковку приберу (сміється).

І - Так, це дуже цікаво - сама задивляюсь на такі штучки. А що б ти ще сказала, що ти практикуєш у житті з екологічного? Прямо чи опосередковано екологічного...

ЮА - З побуту, як, це банально, але завжди закриваю воду, коли чищу зуби, вона не тече просто так. Далі, наприклад, якщо вода якась залишається в чашці, то можна використати - квіти полити, наприклад. Ну, про сортування сказала, в принципі, що ще таке є.. Ну, термкружка своя, можливо, ти також таке використовуєш в кафе, якщо замовляєш, то в свою термкружку можна брати каву або чай. Що ще... Ну, мабуть, мабуть, це все (сміється). Ну, косметика також, і, можливо, ще залишається якийсь одяг непотрібний, я його повіддаю комусь із знайомих, щоб просто так не залежувався, або просто відношу до смітника, і його забирають, кому це потрібно. І також... я цього ще не роблю, але хочу купити ще мішок для фруктів-овочів, це давно треба вже було зробити... А так, мабуть, і все.

І - Угу, зрозуміла. Розкажи, як ти потрапила до "Еколтави"?

ЮА - Я хотіла просто трошки змінити напрямок, я фотограф, в мене була своя робота, але я відчула, що мені хочеться чогось більше, і я.. в мене працює тут подруга, я запитала, чи не потрібні.. чи є у них якісь вакансії на цю роботу. От так я і потрапила сюди.

І - А чому саме сюди? Мені здається, є дуже багато варіантів, але ти обрала піти саме сюди. Чому?

ЮА - Не знаю, просто відчула, що захотілося. У мене була пропозиція піти на іншу роботу фотографом, але я обрала "Еколтаву", якраз у той день я отримала пропозицію поїхати на роботу, але я залишилась тут. Може, я відчула, що можу робити не тільки, там, фотографії, тому що, я знаю, що я щось можу, і я багато чого вчила цікавого, просто хотілось собі щось показати, перевірка самої себе - чи я можу щось зробити, чи не можу?

І - Скільки ти тут вже знаходишся, який в тебе досвід?..

ЮА - Я тут два місяці знаходжусь, якщо чесно...

І - Чи можна спитати, чим ти займаєшся в “Еколтаві”, що входить в твої обов’язки?

ЮА - Я тут як аналітик, тобто, коментарі якісь, допомога іншим колегам, типу, звіти, інтерв’ю в газети також, ініціативи.. У нас зараз є така... Ми з школами ведемо конкурс “збери більше вторсировини”. Це збір макулатури і пляшок, пластикових, пет.. чи не пет (сміється). І ми просто... ну, я координую цей проект. Поки що, тільки оце, так, поки що в’їжджаю. Якщо що, ти мені пиши в телеграмі, я тобі розпишу все, якщо що.

І - Не хвилюйся, якщо що. Якщо є якісь проблеми з часом, ти кажи, але мені формат онлайн-розмови найбільше підходить.

ЮА - Ні-ні, з часом все ок.

І - Дякую, що турбуєшся. Коли ти вперше замислилася про свою екологічну поведінку?

ЮА - Можливо, це в технікумі було, після якихось уроків, коли ми почали вивчати ТПР (Території пріоритетного розвитку), переробку побутових відходів. і у нас просто були гарні вчителі, які все розповідали, що можна чим замінити, що не використовувати, які альтернативи засобам порошковим, і, до речі, намагаюся купувати зараз миюче, щоб було небагато речовин, тобто, читати склад, щоб знати, чим користуєшся. Можливо, якимось весь вплив, дійсно, і йшов від викладачів у коледжі. Тому, дійсно, надихають люди, які також свідомі, які викладають не просто, щоб відсидіти пари і піти, а роблять багато чого.

І - Тобто, якщо я тебе правильно зрозуміла, то тебе спонукали замислитись саме якісь викладачі... тобто, авторитетні люди, що мали більше знань?

ЮА - Освіта, так. Так, так, які так само знають, що якась компостна яма ... що все на своєму досвіді, а не просто так, що, “ой, так треба рбити”, а дійсно не просто так все в житті. І нам це так само прививали, що і як розповідали, своїм, своїм досвідом ділилися, тому да.

І - А серед твоїх однолітків було багато тих, хто також займався екологією, був свідомим, захоплювався природою?

ЮА - Половина... Половина моєї групи. Тому що, у мене була дуже класна група, коли я навчалася в коледжі, а потім в університеті, дійсно... Просто, майже всі мої друзі, з якими я товаришую, вони всі з полтавської області, і в кожного була якась проблема екологічна, то нітрати, то ще щось, типу, як газовидобуток зараз дуже поширений по області, і люди когось бачили, або хтось захворів там, ну, від чогось, якісь там були проблеми, було. Дійсно, небезпеки багато дуже.

І - Тобто, ти вважаєш, що в Полтаві дуже велика проблема зі станом довкілля, так?

ЮА - Ну, якщо дивитися, що брати. Повітря у нас більш-менш відносно чисте, вважається, взагалі, в Україні, винятково чистим повітрям, якщо не рахувати Кременчук. А так, взагалі-то, всі розуміють, що є викиди шкідливих речовин, нітратів, нафтогазовидобуток також.

І - Угу, зрозуміла. Як ти вважаєш, у Полтаві, ну, там, де ти живеш, взагалі, є достатньо умв, щоб бути екологічно свідомою людиною стосовно того, що ти робиш?

ЮА - Умови є завжди, треба тільки цього хотіти. Можливо, ти хотіла запитати більше про фінансовий рівень? Типу, знаєш, кому там легше купити каву у власному стаканчику, купити термокружку, але, все одно ти розумієш, що тобі далі кава входить у фінанси стаканчика. Можливо, звісно, бути екологічним може бути дорого. Різні там товари, коли ти там купуєш, то іноді буває таке, що ти надаєш перевагу якомусь дешевшому продукту з пакуванням із пластику ніж, наприклад, той самий шампунь окре... мило-шампунь, просто без упаковки, але воно там може бути дорожче. Залежить від того, дійсно, що обирати. Бути вегетаріанцем також дорого, бо замінювати м'ясо на різні продукти, які дорого коштують. У нас в Україні проблема саме з харчуванням, проблема з екологічним, мабуть, також. Навіть, якщо беремо вушні палички, пластикові палички, вони дешевші, за дерев'яні. Дійсно, це має фінансову сторону, але, я думаю, що все може, ну, дуже популяризовано, і кількість товарів зменшиться, і стане більше людей, які свідомо будуть купувати... А так, думаю, що у людей бути свідомим.. думаю, у них є така можливість.

І - Як ти вважаєш, чи... Ой, вибач, виникло два запитання. Перше: ти казала про вегетаріанство, чи ти притримуєшся вегетаріанства/веганства?

ЮА - Не, не завжди. Тому що, я вже відмовлялась від м'яса, жила без м'яса, і мені дуже було.. ну як, моє здоров'я погіршилося. Але я не скажу, що я його їм багато, я люблю більше рибу, але без м'яса також не можу рідко.. Скажімо, раз на місяць я можу його їсти. Їм курку... птахів. Якщо свинина там - то ні, ковбаси також не купую. Лише куриця, грудинка. Принципово. Не завжди притримуюсь відмови, але намагаюся.

І - За можливості здоров'я, так?

ЮА - Так, так, за можливості, так.

І - Розумію, це може приносити свої якісь шкідливі наслідки, але цікаво, що веганство також є у певній мірі екологічною складовою. Як ти вважаєш, чи практично практикувати щось екологічне у своєму житті, якщо абстрагуватись від поняття фінансів, наскільки це доступно? До прикладу, перехід на сортування чи на мішечки замість поліетиленових кульків...

ЮА - Якщо брати, ну, якщо брати навіть... Ну, забруднення йде через пластик, через острови пластику, тому що дуже велика кількість пластику продукується людьми, і це, мабуть, як варіант не те, щоби забезпечити, це варіант зберегти довкілля, хош трохи мінімізувати, хоч трішки цей пластик, бо він розкладається довго, а скільки вже ним ми всього забруднили, і, навіть, я, як фотограф, я також фотографую, і у мене є дуже улюблене місце в Полтаві, вона, така у нас, в центрі міста майже... є ставки. Тобто, сторонній такий комплекс. І там дуже, ну, грязно, бо люди за собою не прибирають, і це дуже невиховано, тобто, і іноді ти прибираєш задля того, щоб сфотографувати, ходиш там, прибираєш, ну, коротше, таке... Так не має бути, кожен має прибирати хоча б.. не можна, якщо не можна відмовитись від пластику, і якихось пляшок оцих, то можна за собою прибирати це все сміття, а не залишати... Скоро це буде не просто модний спосіб життя, це буде необхідність (сміється).

І - Якщо я правильно тебе зрозуміла, то ти вважаєш, що популяризація екології, вона приносить користь? Довкіллю?

ЮА - Да, приносить, звісно. Ну, взагалі є таке, знаєш, говорять, що у всього є дві сторони медалі? Ну, тут поки що одна сторона. Да, можливо так, більше ресурсів віддано виробці різних товарів, але у всього є ціна. Що там, наприклад, використання.. використання більших ресурсів на ті самі зубні щітки, ну да, але їх замінюють на бамбукові - бамбук дуже швидко росте, і це поширена рослина, яку не шкода, так би, грубо кажучи.

І - Якщо казати про популярність, то в твоєму близькому колі, як ти відчуваєш свою причетність до цієї популяризації? Чи ти б сказала, що ти - приклад для свого оточення?

ЮА - М, навіть не знаю. Ну, можливо, сім'ї -да, якийсь приклад даю, або, там щось по квартирі, дійсно даю... Бо я сортувати почала, там, окремо бутылки ставити, і також моя сусідка також це окремо ставить, у нас там є окремо пакет для цих, там, платіжок, і разом з загальними штуками там стоять... так, пляшки. Ну, на більш глобальному я навіть не знаю, я звичайна жителька України (сміється), звичайна дівчина, яка користується.. не користується, на жаль, менструальною чашею, навіть, якщо це зручно, не скажу, що я там дуже, не знаю, даю приклад, просто стараюся не смітити і робити те, що вдається робити.

І - Мені здається, що, якщо ти екологічна людина в суспільстві, тобою хтось точно надихається!

ЮА - Люди є різні. Просто хотіла виділити для себе...

І - Вибач, щось не чую, чи не могла б ти поторити? Щось із затримкою йде відео...

ЮА - Ні, нічого, я завершила думку. Я хотіла сказати, що люди є різні, і важко сказати, хто зверне увагу, не зверне. Навіть якщо ти сортуєш сміття, чи щось таке. Це більше для себе виділяєш, ніж для інших.

І - Добре. Дякую, що повторила. Чи є щось, що ти б хотіла ще практикувати у житті, але, за якихось умов. цього ще не робиш?

ЮА - Ну, можливо, це якось, дійсно, почати купувати речі для захисту, для догляду за тілом, от, якщо брати по-дівчачому, можливо, ще, дійсно, було б брати якісь екологічні товари, які, там, без пакування, хоч скляне було, щоб можна було все це утилізувати, от, щоб не брати, мене це дратує, пластик, який ти купуєш, якісь маски, скраби... Мене це дратує, правда, тому що не можна потім... Можна купити якийсь, там, товар, але він буде коштувати дорого, і можна знайти дешевшу, відповідно, ту саму продукцію.

І - Так, звісно. Як думаєш, наскільки... Ну, це вже такий різкий стрибок.. в іншу сторону... Як думаєш, наскільки екологічні організації в Україні мають реальний вплив? НА прикладі "Еколтави"?

ЮА - М, це імідж, це довіра. Тому що, люди знають, що все, що потрапляє, все, що фінансується, ну, дійсно йде до кінцевого пункту, тобто, якщо ти бажаєш зробити ініціативу, ти її робиш. Все спирається в гроші.

І - На цьому у мене, на жаль, завершилися для тебе запитання. Дякую, що погодилась на інтерв'ю! Гарного тобі дня!

ЮА - Нема за що. Якщо що, пиши мені в телеграм про деталі, про освіту - я все детально тобі розпишу.

І - Добре, дякую ще раз!